

Gemensam strategi för utveckling av Hjälmaren

Bakgrund

Hjälmaren är Sveriges fjärde största sjö och sträcker sig genom tre län och fem kommuner. Sjön skapar vissa förutsättningar för näringslivsutveckling, landsbygdsutveckling och friluftsliv i samtliga kommuner och regioner som ligger runt sjön och utgör även en mer indirekt resurs för besöksnäringen, både för upplevelser kopplade direkt till sjön och att området kring Hjälmaren generellt blir mer attraktivt för besökare tack vare sjön.

Trots detta bedöms sjöns potential inte nyttjas till fullo. Detta är en problematik som bland annat beror på att Hjälmaren inte uppfattas som ett funktionellt område och något att samlas kring, utan snarare som något perifert och som en gräns. Att omdefiniera denna bild och se Hjälmaren som en resurs istället för en gräns är avgörande för att utveckling ska kunna ske.

Den potential och möjligheter, men även de utmaningar som Hjälmaren har är desamma över hela sjön oavsett inom vilken administrativ gräns de visar sig. Det finns även samband och ömsesidiga beroenden mellan samtliga delar i sjön: från natur- och vattenvård, vattenförvaltning, friluftsliv, maritima näringar, rekreationsaktiviteter och jordbruk till ekologisk och kemisk status, biologisk mångfald, resiliens mot översvämningar och så vidare. Detta innebär att Hjälmaren består av oerhört komplexa relationer som är svåra att hantera för enskilda organisationer eller på enskilda organisatoriska nivåer.

För att det ska vara möjligt att både hantera befintliga frågeställningar och för att kunna bedriva ett effektivt utvecklingsarbete för Hjälmaren är det nödvändigt att berörda offentliga organisationer samlas under en gemensam målbild och tillsammans arbetar framåt både operativt och strategiskt.

Framtagande av strategin

Under hösten 2021 har representanter från de kommuner, regioner, länsstyrelser och besöksorganisationer¹ som ligger kring Hjälmaren tillsammans genomfört en workshopserie i syfte att formulera en gemensam målbild för Hjälmaren. Gruppen har resonerat och diskuterat kring samordningsbehov och inom vilka teman som detta behöver hanteras.

¹ Arboga kommun, Eskilstuna kommun, Katrineholms kommun, Vingåkers kommun, Örebro kommun, Region Sörmland, Region Västmanland, Region Örebro län, Länsstyrelsen Södermanlands län, Länsstyrelsen Västmanlands län, Länsstyrelsen Örebro län, Destination Eskilstuna AB, Stua, Plus Katrineholm och Örebrokompaniet.

Utifrån en analys av samtliga organisationers viktigaste styrdokument och uppdragsformuleringar har en minsta gemensam nämnare kunnat identifierats. Denna analys utgör tillsammans med en nulägesanalys över befintliga värden på och kring Hjälmarén utgångspunkter i strategin. På detta sätt undviks målkonflikter mellan strategin och befintliga styrdokument, och genom att utgå från nulägesanalysen blir det tydligt vad som behöver genomföras för att uppnå den vision som formulerats för Hjälmarén.

Arbetet ledde fram till att ett utkast på den gemensamma strategin kunde presenteras för en bred grupp representanter för både förvaltningar och politik på en konferens under våren 2022.

Under konferensen fördes en diskussion om både innehållet i strategin, prioriteringar och hur den bäst kan implementeras. Utifrån dessa diskussioner har strategin reviderats och en remissversion har nu tagits fram.

Syfte och mål

Syftet med strategin är att beskriva berörda organisationer gemensamma vilja och ambition kring utvecklingen av Hjälmarén inom landsbygdsutveckling, friluftsliv och besöksnäring. I strategin har en övergripande vision för Hjälmarén formulerats:

Utvecklingen av Hjälmarén sker på ett långsiktigt hållbart sätt och dess ekologiska och kemiska status är god. Insatser inom landsbygdsutveckling, friluftsliv, rekreation och besöksnäring samordnas och sker gemensamt över kommun- och länsgränser.

Landsbygden på och kring Hjälmarén är levande och attraktiv med goda förutsättningar för boende, etablering och service. Det breda utbudet av upplevelser på och kring Hjälmarén gör att sjön är ett välkänt besöksmål både nationellt och internationellt. Det aktiva båtlivet på sjön knyter samman både människor och landskap kring Hjälmarén.

Strategin består vidare av åtta olika teman: friluftsliv, besöksnäring, landsbygdsutveckling, maritim utveckling, naturmiljö, kulturmiljö, vattennivå- och kvalitet samt fiske. Under respektive tema har vidare en framtidsbild och ett antal ställningstaganden formulerats. Dessa bidrar samtliga till att uppnå den övergripande visionen ovan.

Målet med strategin är att genom att gemensamt formulera berörda organisationers vilja och ambition kring Hjälmarén skapa förutsättningar för att organisationerna tillsammans och var för sig långsiktigt arbetar både strategiskt och operativt åt samma håll för att utveckla Hjälmarén. Strategin utgör på detta sätt själva grunden i det fortsatta gemensamma arbetet.

Implementering

Strategin utgör ett första steg för att bättre kunna driva en integrerad territoriell utveckling inom policyområden som landsbygdsutveckling, friluftsliv och besöksnäring. Att detta första steg har tagits, och därmed lagt grunden för den fortsatta utvecklingen, är avgörande för en långsiktig gemensam utveckling av Hjälmarén.

För att strategin på ett tydligt sätt ska ge effekt hos invånare, besökare, civilsamhälle och kommersiella aktörer behöver den konkretiseras i handlingsplaner med konkreta och tidsatta åtgärder. Handlingsplanerna tas fram inom respektive organisation för att säkerställa att de är anpassade efter respektive organisations egna förutsättningar kring exempelvis behov och budgetprioriteringar.

En viktig del i denna strategi är att stärka samverkan mellan samtliga organisationer. I strategin bedöms detta bäst kunna hanteras genom en

gemensam samordningsfunktion. Exakt hur denna funktion ska organiseras eller arbeta bestäms inte i strategin. Strategin bedömer dock att samordningsfunktionen är nödvändig för att det långsiktiga strategiska arbetet ska ge god effekt.

Under hösten 2022 kommer därför den kommun- och länsövergripande projektgruppen fortsätta att arbeta och tillsammans ta fram ett förslag på hur en gemensam samordningsfunktion kan organiseras, finansieras och implementeras. Ett förslag till upplägg för hösten arbete kommer att tas fram under våren 2022.

Tidsplan

För att samtliga organisationer ska gå i takt har en tidsplan tagits fram. Denna kan revideras om någon av berörda organisationer ser ett behov av det.

Tidsplanen utgår från att det finns behov av att inom den kommun- och länsövergripande projektgruppen ses och tillsammans revidera strategin vid vissa målpunkter för att säkerställa samsyn.

Remissperiod inklusive nämndberedning:	26 april – 30 september 2022
Politisk avstämning inom respektive organisation samt sammanställning remissvar:	1 oktober – 11 november 2022
Avstämning inom projektgruppen:	1 november 2022
Sammanställning efter remiss mailas till projektledare för strategin:	14 november 2022
Avstämning inom projektgruppen:	1 december 2022
Revidering strategi:	2 december -16 december 2022
Färdig strategi:	19 december 2022
Möjligt antagande inom respektive organisation:	januari – mars 2023
Hjälmarkonferens 2.0	mars – april 2023

Gemensam strategi för Hjälmarens utveckling

2022-04-25
Remissversion

rebrokebolaget

Sammanfattning

Hjälmaren är Sveriges fjärde största sjö och sträcker sig genom tre län och fem kommuner. Sjön skapar vissa förutsättningar för näringslivsutveckling, landsbygdsutveckling och friluftsliv i samtliga kommuner och regioner som ligger runt sjön och utgör även en mer indirekt resurs för besöksnäringen, både för upplevelser kopplade direkt till sjön och att området kring Hjälmaren generellt blir mer attraktivt för besökare tack vare sjön.

Trots detta bedöms sjöns potential inte nyttjas till fullo. Detta är en problematik som bland annat beror på att Hjälmaren inte uppfattas som ett funktionellt område och något att samlas kring, utan snarare som något perifert och som en gräns. Att omdefiniera denna bild och se Hjälmaren som en resurs istället för en gräns är avgörande för att utveckling ska kunna ske.

Den potential och möjligheter, men även de utmaningar, som Hjälmaren har är desamma över hela sjön oavsett inom vilken administrativ gräns de visar sig. Det finns även samband och ömsesidiga beroenden mellan samtliga delar i sjön: från natur- och vattenvård, vattenförvaltning, friluftsliv, maritima näringar, rekreationsaktiviteter och jordbruk till ekologisk och kemisk status, biologisk mångfald, resiliens mot översvämningar och så vidare. Detta innebär att Hjälmaren består av oerhört komplexa relationer som är svåra att hantera för enskilda organisationer eller på enskilda organisatoriska nivåer.

För att det ska vara möjligt att både hantera befintliga frågeställningar och för att kunna bedriva ett effektivt utvecklingsarbete för Hjälmaren är det nödvändigt att berörda offentliga organisationer samlas under en gemensam målbild och tillsammans arbetar framåt både operativt och strategiskt.

Denna strategi har tagits fram gemensamt av Arboga kommun, Eskilstuna kommun, Katrineholms kommun, Vingåkers kommun, Örebro kommun, Region Sörmland, Region Västmanland, Region Örebro län, Länsstyrelsen Södermanlands län, Länsstyrelsen Västmanlands län, Länsstyrelsen Örebro län, Destination Eskilstuna AB, Stua, Plus Katrineholm och Örebrokompaniet.

Syftet med strategin är att beskriva berörda organisationer gemensamma vilja och ambition kring utvecklingen av Hjälmaren inom temana friluftsliv, besöksnäring, landsbygdsutveckling, maritim utveckling, naturmiljö, kulturmiljö, vattennivå- och kvalité samt fiske.

Målet med strategin är att utifrån den gemensamma viljan och ambitionen skapa optimala förutsättningar för att berörda organisationer tillsammans och var för sig långsiktigt arbetar åt samma håll för att utveckla Hjälmaren. Strategin utgör på detta sätt själva grunden i det fortsatta gemensamma arbetet.

Enbart på detta sätt bedöms det som möjligt att den potential som Hjälmaren har inom näringslivsutveckling, tillväxt, landsbygdsutveckling och rekreation tillvaratas. Med en samordnad utveckling från berörda offentliga organisationer skapas även en tydlighet och därmed en trygghet hos drivna entreprenörer och eldsjälarna inom civilsamhället. På detta sätt skapar en samordnad utveckling synergieffekter där resurser växlas upp för maximal effekt.

Innehåll

Inledning	4
Bakgrund	4
Mål och syfte	5
Avgränsning	5
Kort om Hjälmarén	6
Ekologisk och kemisk status	6
Framtagande av strategin	8
Implementering, uppföljning och revidering av strategin	9
Tidigare ställningstaganden	10
Samverkan	10
Friluftsliv	10
Besöksnäring	12
Landsbygdsutveckling	14
Maritim utveckling	15
Naturmiljö	16
Kulturmiljö	17
Vattennivå och kvalité	18
Fiske	19
Nulägesanalys	21
Hjälmarén i ett europeiskt sammanhang	22
Utvecklingsförutsättningar för större insjöar	24
Samverkan som övergripande strategisk förutsättning	26
Målbild	26
Utvecklingsstrategi	27
Övergripande vision för Hjälmarén	27
Friluftsliv	27
Besöksnäring	28
Landsbygdsutveckling	29
Maritim utveckling	29
Naturmiljö	30
Kulturmiljö	30
Vattennivå och kvalité	31
Fiske	31
Bilaga: Sammanställning av befintliga värden	34

Inledning

Bakgrund

Hjälmaren är Sveriges fjärde största sjö och sträcker sig genom tre län och fem kommuner.

Hjälmaren skapar vissa förutsättningar för både näringslivsutveckling, tillväxt och landsbygdsutveckling i samtliga kommuner och regioner som ligger runt sjön, bland annat genom att vara en direkt resurs för exempelvis fisket, jordbruket och hamnarna. Hjälmaren utgör även en mer indirekt resurs för besöksnäringen, både för upplevelser kopplade direkt till sjön och att området kring Hjälmaren generellt blir mer attraktivt för besökare tack vare sjön. Vidare utgör vattennära miljöer generellt en viktig resurs i landsbygdsutveckling genom att utgöra attraktiva boendemiljöer.

Trots att Hjälmaren bidrar med förutsättningar för näringslivsutveckling, landsbygdsutveckling och friluftsliv bedöms sjöns potential inte nyttjas till fullo och det arbete som bedrivs för utveckling och naturvård inte ge full möjlig effekt.

Ur ett bredare perspektiv är detta en problematik som återfinns hos flera av de stora insjöarna och beror till stor del på att sjöar generellt inte har uppfattats som funktionella områden och något att samlas kring utan snarare som något perifert och i många fall som en barriär.

Detta är i högsta grad sant för Hjälmaren och visar sig bland annat i att planeringen för stad och landsbygd ofta görs med ryggen vänd mot sjön, vilket framgår av bland annat i de regionala utvecklingsstrategierna samt respektive kommuns översiktsplan med visst undantag för Arboga kommun som delvis vänder sig mot Hjälmaren.

Här handlar det om att omdefiniera bilden av vad funktionella områden faktiskt är och gå från den traditionella bilden av en funktionell region med en stad och dess mönster för befolkning, arbetsmarknad och ekonomi till att se områden med gemensamma möjligheter och utmaningar istället, det vill säga att se Hjälmaren som en resurs istället för en barriär.¹ Hjälmaren som en stor insjö visar med all tydlighet att både dess potential, dess möjligheter och dess utmaningar är desamma över hela sjön oavsett inom vilken administrativ gräns de visar sig.

Inte nog med att Hjälmarens, och andra sjöars, möjligheter och utmaningar hänger ihop oavsett administrativa gränser utan det finns även samband mellan samtliga delar i sjön: från natur- och vattenvård, vattenförvaltning, friluftsliv, maritima näringar och rekreationsaktiviteter, jordbruk på land till ekologisk och kemisk status, biologisk mångfald, resiliens mot översvämningar och så vidare. Detta innebär att Hjälmaren består av oerhört komplexa relationer

Oset. Fotograf: Susanne Flink.

¹ Ett exempel där detta har skett, om än i mindre skala, är området Oset vid Hemfjärdens västra strand som utvecklats från en tidigare oljehamn samt avfallsdeponi till ett av Örebro läns populäraste rekreationsområden med höga sociala och naturvärden.

som är svåra att hantera för enskilda organisationer eller på enskilda organisatoriska nivåer.

För att det ska vara möjligt att både hantera befintliga frågeställningar och för att kunna bedriva ett effektivt utvecklingsarbete för Hjälmarén är det nödvändigt att berörda offentliga organisationer samlas under en gemensam målbild och tillsammans arbetar framåt. För att skapa förutsättningar för ett långsiktigt arbete är det avgörande att en sådan målbild formuleras i en gemensam strategi som antas som styrdokument av respektive organisation.

Enbart på detta sätt bedöms det som möjligt att den potential som Hjälmarén har inom näringslivsutveckling, tillväxt, landsbygdsutveckling och rekreation tillvaratas. Med en samordnad utveckling från berörda offentliga organisationer skapas även en tydlighet och därmed en trygghet hos drivna entreprenörer och eldsjälur inom civilsamhället. På detta sätt skapar en samordnad utveckling synergieffekter där resurser växlas upp för maximal effekt.

Mål och syfte

Syftet med strategin är att beskriva berörda organisationer gemensamma vilja och ambition kring utvecklingen av Hjälmarén inom landsbygdsutveckling, friluftsliv och besöksnäring.

Målet med strategin är att utifrån den gemensamma viljan och ambitionen skapa optimala förutsättningar för att berörda organisationer tillsammans och var för sig långsiktigt arbetar åt samma håll för att utveckla Hjälmarén. Strategin utgör på detta sätt själva grunden i det fortsatta gemensamma arbetet.

Avgränsning

Strategin avgränsar sig till att beskriva berörda organisationer gemensamma vilja och ambition kring utvecklingen av Hjälmarén för rekreation, friluftsliv, besöksnäring och landsbygdsutveckling.

Trots denna avgränsning behöver strategin förhålla sig till frågeställningar som exempelvis vattenkvalité, reglering av vattennivå och yrkesfiskets intressen. Strategin förhåller sig även till frågeställningar som kretsar kring hur attraktiva boendemiljöer på landsbygden kan stärkas och skapas.

Att förhålla sig till en frågeställning innebär dock inte att överta ansvaret för den utan respektive organisations ordinarie ansvar kvarstår. Till exempel kvarstår ansvaret för miljöövervakningen i enlighet

med EU:s ramdirektiv för vatten hos länsstyrelserna och ansvaret för vattenregleringen hos Hjälmaréns vattenförbund.

Strategin utgår från respektive organisations viktigare styrdokument, som exempelvis översiktsplan eller regional utvecklingsstrategi. Detta möjliggör bland annat ställningstaganden som gränsar till fysisk planering utan att för den sakens skull ifrågasätta det kommunala planmonopolet.

Kort om Hjälmarén

Hjälmarén är till ytan Sveriges fjärde största sjö och en av de 25 största i Europa. Kring Hjälmarén ligger fem kommuner: Arboga, Eskilstuna, Katrineholm, Vingåker och Örebro. Sjöén sträcker sig genom tre olika län: Södermanland, Västmanland och Örebro.

Under åren 1878–1887 sänktes Hjälmaréns vattenyta genom en sjösänkning med syfte att skapa ytterligare odlingsmark och för att genom reglering minska risken för översvämningar. Medelvattenståndet sänktes med ca 180 cm och innebar att ca 18 500 hektar åker, äng och annan mark ”skapades”.

Hjälmarén är belägen cirka 22 meter över havet och medelvattenståndet är 21,82 meter över havet². Sjöén är indelad i fyra olika bassänger: Hemfjärden, Mellanfjärden, Storhjälmaren och Östra Hjälmarén.

Hjälmarén är en näringsrik och relativt grund slättsjö med ett medeldjup på 6,2 meter. Det största djupet, 20 meter, återfinns i Östra Hjälmarén norr om en förkastningsbrant vid Tåkenön. Förkastningsbranterna löper i öst-västlig riktning och bidrar till branta stränder mot norr. Genom Hjälmarén, i nord-sydlig riktning går ett antal rullstensåsar som tillsammans med biåsar bildar små öar och näs. Den största ön i Hjälmarén är Vinön med en yta på cirka 450 hektar.

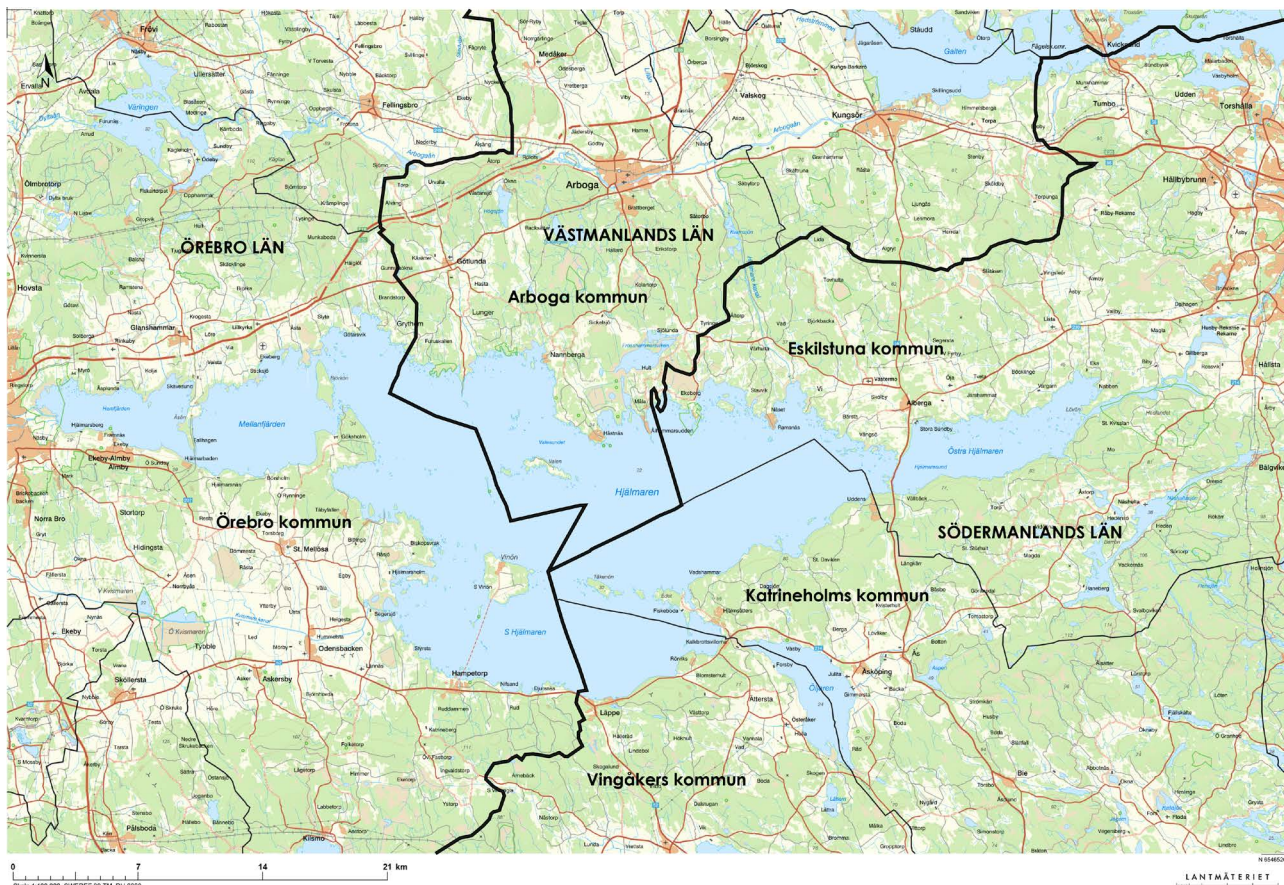
Andra större öar i Hjälmarén är Björkö, Valen och Tåkenön.

Hjälmarén är viktig för yrkesfiske och rekreation. Hjälmaréns fiskrikedom i kombination med många öar och skär som utgör häckningsplatser lockar ett rikt fågelliv. Stora delar av Hjälmarén omringas av delvis skyddade lövskogar.

Ekologisk och kemisk status

Miljö kvalitetsnormer för vatten föreskriver om lägsta godtagbara miljö kvaliteten, både ekologisk och kemiskt, inom ett geografiskt område, så kallade vattenförekomster. Hjälmarén består av fyra vattenförekomster; Hemfjärden, Mellanfjärden, Storhjälmaren och Östra Hjälmarén. Samtliga vattenförekomster har statusklassning dålig ekologisk status och främsta orsak är påverkan av övergödning. Enligt gällande miljö kvalitetsnormer ska sjön uppnå god ekologisk status senast år 2033.

En stor utmaning för Hjälmarén är övergödningssproblematiken. Hjälmarén är en näringsrik och relativt grund slättsjö med ett medelvattendjup på 6 m, vilket innebär att utspädningseffekten är begränsad.

Hjälmarén sträcker sig genom tre län och fem kommuner.

² Enligt gällande vattendom från 1988 får nivån variera mellan 22,10 och 21,62 meter.

Höga halter av kväve och fosfor leder till försämrade livsmiljöer, med bland annat igenväxning, algblomning och syrebrist. Belastning från jordbruksmark, avloppsreningsverk och enskilda avlopp är betydande påverkanskällor. En historisk hög belastning i kombination med en sjösänkning bidrar också till den nuvarande kraftiga övergödningen av Hjälmaren.

Samtliga vattenförekomster i Hjälmaren har statusklassning uppnår ej god kemisk status. Enligt gällande miljökvalitetsnormer ska sjön uppnå god kemisk ytvattenstatus med undantag för mindre stränga krav gällande kvicksilver och bromerade difenyletrar. Dessa ämnen förekommer överallt i den svenska naturen, därför har alla svenska sjöar och vattendrag undantag i form av mindre strängt krav gällande dessa ämnen. För vattenförekomsterna Hemfjärden, Mellanfjärden, och Storhjälmaren finns även ett undantag om senare målår 2027 på grund av att gränsvärdet för PFOS överskrids.

Framtagande av strategin

Strategin har tagits fram av tjänstepersoner inom:

- Arboga kommun
- Eskilstuna kommun
- Katrineholms kommun
- Vingåkers kommun
- Örebro kommun
- Region Sörmland
- Region Västmanland
- Region Örebro län
- Länsstyrelsen Södermanlands län
- Länsstyrelsen Västmanlands län
- Länsstyrelsen Örebro län
- Destination Eskilstuna AB
- Stua
- Plus Katrineholm
- Örebrokompaniet

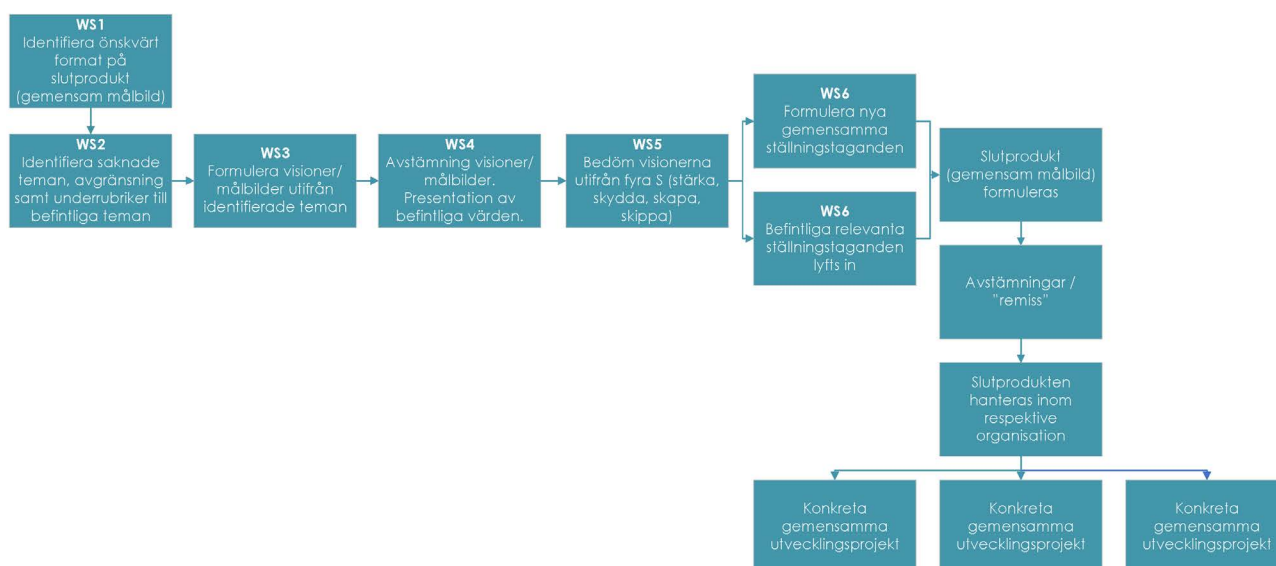
Framtagandet av strategin har följt processen nedan. Efter ett resonemang kring önskvärd slutprodukt och behovet av en gemensam målbild genomfördes en innehållsanalys av samtliga organisationers

viktigare styrdokument så som regionala utvecklingsstrategier, översiktsplaner och grönstrategier. Denna analys ligger till grund för vilka teman/frågeställningar som strategin behandlar och säkerställer att målkonflikter inte uppstår mellan strategin och övriga styrdokument.

Efter att teman identifierats har en önskvärd framtidsbild formulerats i form av visioner för respektive tema. Detta steg har följts av en nulägesanalys med inventering av befintliga värden för att det ska vara möjligt att bedöma vad som behöver ske för att gå från nuläge till önskad framtid. Detta har gjorts genom att följa en bedömningsprocess som sammanfattas i de fyra "S:en" skapa, skydda, stärka eller skippa.

I denna bedömningsprocess har strategin kontinuerligt sett till helheten och inte till de enskilda värdena var för sig för att säkerställa en övergripande attraktivitet för Hjälmarén och kunna hantera eventuella målkonflikter.

Utifrån denna bedömningsprocess har det varit möjligt att identifiera vad som saknas för att det ska vara möjligt att gå från nuläge till önskad framtid. De ställningstaganden som formulerats i strategin ska ses som just detta: steget mellan nuläge och framtid.

Implementering, uppföljning och revidering av strategin

Denna strategi utgör ett första steg för att bättre kunna driva en integrerad territoriell utveckling inom policyområden som exempelvis landsbygdsutveckling, friluftsliv och besöksnäring.

Enbart att detta första steg har tagits, och därmed lagt grunden för den fortsatta utvecklingen, är avgörande för en långsiktig gemensam utveckling av Hjälmarén. Strategin är dock med nödvändighet relativt övergripande och inte platsspecifik då kommun- och länsgränser, trots strategins intention, respekteras.

För att strategin på ett tydligt sätt ska ge effekt hos invånare, besökare, civilsamhälle och kommersiella aktörer behöver den därför konkretiseras i handlingsplaner med konkreta och tidsatta åtgärder. Handlingsplanerna tas fram inom respektive organisation för att säkerställa att de är anpassade efter respektive organisations egna förutsättningar kring exempelvis behov och budgetprioriteringar.

I utvecklingsstrategin har ingen prioritering mellan teman eller ställningstaganden gjorts. Detta är ett medvetet val då denna prioritering måste göras av respektive organisation var för sig utifrån sina egna förutsättningar och konkretiseras i handlingsplanerna. Trots detta bör ändå en generell prioriteringsprincip tillämpas vid värdering av enskilda åtgärder i syfte att säkerställa att största möjliga effekt för Hjälmarén som helhet uppnås. Denna princip syftar till att motverka befintliga organisatoriska stuprör och bidra till att de administrativa gränserna överbryggas för att fokus ska ligga på just Hjälmarén och inte den egna enskilda organisationen.

Trots att respektive organisation tar fram egna handlingsplaner är samverkan mellan berörda organisationer vid genomförande ofta helt nödvändigt för optimal effekt. Planerar en organisation exempelvis en ny kanotled faller det sig naturligt i och med denna strategi att undersöka möjligheten att koppla samman den med andra leder över kommun- och länsgränser.

En viktig del i denna strategi är att stärka samverkan mellan samtliga organisationer. I strategin bedöms detta bäst kunna hanteras genom en gemensam samordningsfunktion. Exakt hur denna funktion ska organiseras eller arbeta bestäms inte i strategin. Strategin bedömer dock att samordningsfunktionen är nödvändig för att det långsiktiga strategiska arbetet ska ge god effekt. På detta sätt är samordningsfunktionen en förutsättning för att strategin ska kunna implementeras.

Samtidigt som en stor del av arbetet sker inom och med berörda offentliga organisationer är lokalt civilsamhälle och näringsliv minst lika viktiga. Att dessa involveras i samordningsfunktionen och implementeringen av strategin är därför helt avgörande för god effekt.

Utifrån att Hjälmarén består av oerhört komplexa relationer behöver det samarbete som inleds i och med denna strategi med nödvändighet bedrivas långsiktigt. Strategin bör därför revideras först i slutet av mandatperioden 2023 – 2026.

Tidigare ställningstaganden

Det finns ett stort antal tidigare ställningstaganden som är relevanta för denna strategi. Dessa återfinns i respektive organisations viktigare styrdokument som översiktsplaner eller regionala utvecklingsstrategier. I detta kapitel sammanfattas tidigare ställningstaganden som är relevanta för strategin.

Samverkan

Samtliga organisationer har ställningstaganden som berör samverkan.

I vissa fall handlar det om specifika områden, såsom Länsstyrelserna som ”ska samordna och leda det regionala arbetet med friluftslivspolitiken i samverkan med Skogsstyrelsen, kommunerna och andra berörda aktörer” eller Region Örebro län som i sin regionala utvecklingsstrategi (RUS) konstaterar att ”det är viktigt med god samverkan mellan naturturmens intressenter och skogsägarna” och att ”en fortsatt växande lönsamhet och resurseffektivitet i besöksnäringen kräver ökad samordning och kvalitetssäkring av produkt- och destinationsutveckling på regional och kommunal nivå” varför regionen därför ska stärka ”länets attraktionskraft genom ökad samordning och paketering av besöksmål och besöksattraktioner”.

Liknande ställningstagande har Eskilstuna kommun i sin översiktsplan (ÖP) som bland annat konstaterar att ”för att utveckla en attraktiv, konkurrenskraftig destination som vi alla är stolta över och som levererar enligt varumärkeslöftet måste samverkan ske mellan privata och offentliga aktörer kopplat till destinationen. Dessutom kan det krävas kommun- och länsöverskridande samverkan”. Detta senare konkretiseras vidare i ställningstagandet om vikten av ”samordning med angränsande kommuner avseende säkerställande av gemensamt uppfattade värden beaktas liksom möjligheten till samordning inom besöksnäringen i ett såväl lokalt som regionalt perspektiv.”

I andra fall är behovet av samverkan mer öppet formulerat som i Vingåkers kommuns ÖP som anger att ”infrastruktur, näringslivsutveckling, internationella samarbeten i kommunerna, kompetensutveckling, kultur och turism [...] är frågor där samverkan mellan kommunerna i regionen är viktiga. Eftersom Vingåkers kommun gränsar till både Örebro län och Östergötlands län är samverkan även viktig med kommuner utanför länsgränsen”.

Region Örebro län anger i sin RUS att ”redan idag finns många olika nätverk och samarbeten, både inom och utanför länet. Vi behöver alla tillsam-

mans bidra med vår kunskap och kompetens för att nå framgång. Det är viktigt att alla aktörer känner ett ägarskap och därmed ett ansvar för genomförandet. Vi behöver hitta nya samverkansformer där specifika åtaganden – utifrån olika delar i den regionala utvecklingsstrategin – genomförs och där det ges möjlighet till sektorsövergripande utvecklingsarbete.” Även i Västmanlands RUS och i Sörmlandsstrategin finns liknande ställningstaganden. Vingåkers kommuns Utvecklingsplan för de areella näringarna konstaterar vidare att det är viktigt ”att kommunerna är synkade över gränserna vad gäller vattenfrågor”.

Sammanfattningsvis går det att konstatera att varje organisation har ställningstagen som belyser vikten av samverkan på flera nivåer: mellan region och kommun, mellan kommuner, regioner samt mellan det offentliga, näringsliv och det civila samhället. I flera styrdokument bedöms detta som helt nödvändigt för måluppfyllelse då den enskilda organisationen ofta inte helt äger frågan och då samverkan bedöms som resurseffektivt.

Friluftsliv

Hjälmarén är utpekad som riksintresse för friluftsliv, enligt 3 kap. 6 § miljöbalken, och ställningstaganden kring friluftsliv återfinns hos samtliga organisationer.

Länsstyrelserna har i uppdrag att samordna och leda det regionala arbetet med att förverkliga regeringens friluftslivspolitik som sammanfattas i tio nationella mål. Målen handlar bland annat om att naturen ska vara tillgänglig för alla, att det ska finnas en utbredd kunskap om allemansrätten, att skapa förutsättningar för ett rikt friluftsliv och därmed också en god folkhälsa.

I samtliga län finns en friluftssamordnare som ska verka för god samverkan i arbetet med friluftslivsmålen med olika samverkanspartners (Skogsstyrelsen, kommuner och andra berörda aktörer), bidra till att stärka arbetet med tätortsnära natur och verka för att friluftsmålen ska få genomslag inom bland annat samhällsplanering, utvecklings- och tillväxtarbete samt naturvårdsarbete.

På regional nivå ses ett samband mellan tillgång till strukturer för friluftsliv och länens attraktivitet både som bosättningsort och för företagsetablering. Till exempel konstaterar Region Västmanland i sin RUS att ”livsmiljön är de platser och miljöer som utgör vår vardag och fritid och är en viktig del i en ett attraktivt län. [...] Ett attraktivt Västmanland lockar till

sig nya västmanlänningar, näringsliv och företagande – både till landsbygder och städer – vilket ger ett välmående och sammanhållet län. Likvärdiga möjligheter till lek, idrott, fritids- och friluftsliv är viktiga värden för ett rikt, utvecklande och välmående Västmanland. I Västmanlands län finns en väl utbyggd ledinfrastruktur för att aktivt utveckla folkhälsan”

Västmanland fortsätter med mål för en levande landsbygd år 2030: ”Västmanlands läns unika naturmiljöer med våtmarker, sjöar, rullstensåsar, skog, äng, hag- och betesmarker samt kulturmiljöer görs tillgängliga och bidrar till att skapa biologisk mångfald och ett attraktivt län. [...] År 2030 har tillgängligheten till värdefulla natur- och kulturmiljöer ökat. Besöksnäring med attraktioner som har god tillgänglighet bidrar till ett levande län.” Liknande resonemang förs både i Region Örebro läns RUS och i Sörmlandsstrategin.

På kommunal nivå konkretiseras friluftslivets betydelse. Arboga kommun konstaterar till exempel i sin ÖP att ”Hjälmarens vatten och stränder är stora tillgångar för kommunen” och att ”friluftslivet, fisket och båtlivet på Hjälmaren är stort och genererar behov av övernattningsplatser, matserveringar och camping.” Arboga kommun anger bland annat att man ska ”knyta ihop befintliga cykel- och vandringsleder med intilliggande områden i Västmanland och Örebro län, t ex Hjälmaren Runt och Mälardalsleden” och i ÖP:n pekas stråk ut för rekreation, natur

och upplevelser i riktning mot Hjälmaren.

Även Eskilstuna kommun nämner vandringsleder och behovet av samordning i sin ÖP genom att belysa vikten av ”vandringsleder som sammanbinder natur- och kulturlandskap som på olika sätt lyfter fram särskilda kvaliteter som lokalhistoria samt attraktiv eller särpräglad natur” varför ”möjlighet till samordning med angränsande kommuner avseende säkerställande av gemensamt uppfattade värden beaktas”. Denna typ av ställningstaganden görs även i Eskilstuna kommuns Grönplan som bland annat anger åtgärderna ”utveckla och anlägg fler sammanhängande stråk och leder för friluftsliv” och ”utveckla vattennära friluftsliv, skärgård och öar genom att utreda bland annat fritidsfiskets och paddlingens utvecklingsmöjligheter och vilka platser som kan tillgängliggöras”.

Katrineholms kommun konstaterar i sin ÖP att Hjälmaren har ”särskilt goda förutsättningar för vattenanknutna friluftaktiviteter och därmed berikande upplevelser” varför man som riktlinje anger att ”för förbättrade rekreativsmöjligheter i närheten av sjöarna bör arbetet med att göra dem tillgängliga fortsätta. De ska vara attraktiva och tillgängliga för friluftslivet, exempelvis genom att skapa fler leder och badplatser.”

Även Vingåkers kommuns ÖP har ett antal ställningstaganden kring friluftslivet och pekar bland

Isjaktsegling, Herrfallet.

annat ut Hjälmararen som av stort intresse för det rörliga friluftslivet. Riksentresset för friluftsliv ”kommer att tillgodose genom att man tar särskild hänsyn till riksentresset vid planering av ny bebyggelse i området. Projekt som kan utveckla friluftslivet kan ges företräde om det inte påverkar andra riksentressen i området.”

Örebro kommun konstaterar i sin ÖP att ”Hjälmararen är ett område av särskilt stor betydelse för människors rekreation och naturupplevelser, för biologisk mångfald och ekosystemtjänster” varför ”Hjälmarlandskapetets lövskog ska bevaras och Hjälmararens värden för bland annat friluftsliv utvecklas. Örebro stads kontakt med Hjälmarlandskapet ska värnas och utvecklas som fritids- och rekreationsområde”. Örebro kommun pekar även ut ett par fysiska platser som viktiga: ”både Vinön och Ässön är viktiga noder för att utveckla naturturism inom hela Hjälmararen och som besöksmål i sig själva”.

Sammanfattningsvis går det att konstatera att Hjälmararens betydelse för friluftslivets intressen är stor och samtliga organisationer erkänner dess betydelse både för invånarnas rekreativsmöjligheter och för regionernas och kommunernas övergripande attraktivitet både som bosättningsort och för företagsetableringar. Konkret ser organisationerna möjligheter för friluftslivet kring Hjälmararen inom områden som vandringsleder, kanotleder, fritidsfiske, bad, fritids- och turbåtar. Behovet av samordning och samverkan kring dessa frågor konstateras hos flera av organisationerna.

Besöksnäring

Besöksnäring återfinns inom flera olika teman i organisationernas styrdokument. Det handlar dels om konkreta ställningstaganden, dels om mer allmänna formuleringar som belyser besöksnäringens betydelse, till exempel i Region Örebro läns RUS där man konstaterar att ”besöksnäringen är viktig för landsbygderas utveckling, eftersom den skapar möjligheter för människor att bo kvar och hitta sysselsättning och inkomster. En fortsatt växande lönsamhet och resurseffektivitet i besöksnäringen kräver ökad samordning och kvalitetssäkring av produkt- och destinationsutveckling på regional och kommunal nivå.”

Region Örebro län konstaterar att ”det är viktigt med god samverkan mellan naturturismens intresser och skogsägarna, så att skogen kan användas såväl som en hållbar råvara, som för naturturism och friluftsliv, och för att främja den biologiska mångfalden” och att man ska stärka ”länets attraktionskraft genom ökad samordning och paketering av besöksmål och besöksattraktioner”. Även Region Västmanlands RUS ser sambandet mellan en levande landsbygd och goda förutsättningar för besöksnäringarna varför man ska ”arbeta strategiskt med utveckling på destinationsnivå och stöd till kompetensutveckling på företagsnivå”.

Arboga kommun konstaterar i sin ÖP att ”Hjälmararens vatten och stränder är stora tillgångar för kommunen. Området kan vidareutvecklas, speciellt inom den växande natur- och ekoturismen” och att

Gökriksudden.

”friluftslivet, fisket och båtlivet på Hjälmarén är stort och genererar behov av övernattningsplatser, matserveringar och camping”. Därför vill Arboga kommun ”skapa fler platser och utökad service för husbilar och gästbåtar, både invid Hjälmarén och i stadskärnan”.

Även hos Eskilstuna kommun ses värdet för kommunen i besöksnäringen, bland annat för förutsättningarna för kommunal service på landsbygden: ”i takt med att fler landsbygdsföretag etablerar sig som besöksnäringar (gårdsbutiker, matupplevelser, kommersiellt boende; Bed & Breakfast, naturupplevelser) bidrar besöksnäringen till stärkt attraktionskraft samt tillväxt på landsbygden vilket i sin tur ger förutsättningar för bibehållen service.”

Liksom inom andra teman finns det ett behov av samverkan. Eskilstuna kommun konstaterar i sin ÖP att ”det som kännetecknar besöksnäringen är att ingen enskild aktör äger totalprodukten (platsen). För att utveckla en attraktiv, konkurrenskraftig destination som vi alla är stolta över och som levererar enligt varumärkeslöftet måste samverkan ske mellan privata och offentliga aktörer kopplat till destinationen. Dessutom kan krävas kommun- och länsöverskridande samverkan. Besöksnäringen - och särskilt den småskaliga - upphör inte vid kommungränsen. Ett besöksområde kan omfatta flera kommuner eller en hel region. Besöksnäringens anspråk och utvecklingsbehov är därför inte enbart frågor för den enskilda kommunen. Näringen är för sin utveckling i hög grad beroende av de förutsättningar som finns och skapas på regional eller mellankommunal nivå.”

Eskilstuna kommun konstaterar vidare sin ÖP att ”det är få destinationer förväntat att erbjuda så unika produkter att det i sig är en tillräcklig reseanledning. Det är lika viktigt att hitta kombinationer av attraktioner och upplevelser så kallade tematiseringar, som tillsammans tillgodoser ett intresse och skapar anledning till att resa”. Flera konkreta ställningstaganden finns i Eskilstuna kommuns ÖP, det handlar bland annat om att värna och utveckla specifika gästhamnsområden, skapa förutsättningar för landsbygdsturism genom att beakta kluster av natur- och kulturmiljövärden samt använda den lokala historien för att förstärka den egna identiteten och profilera både landsbygden och dess orter.

Örebro kommuns ÖP identifierar tre strategiskt viktiga noder för att utveckla naturturism inom hela Hjälmarén och som besöksmål i sig själva (Ässön, Björkö och Vinön) och gör bland annat ställningstaganden om att kommunen ska verka för utvecklingen av attraktiva lägen för uppställningsplatser för husbilar och att båtlivet som turistnäring ska uppmuntras och utvecklas.

Förutom styrdokument på kommunal och regional nivå har regeringen nyligen tagits fram en strategi för hållbar turism och växande besöksnäring. Strategin tar sitt avstamp i Agenda 2030. Den hållbara turismen och besöksnäringen handlar i grunden om ett gott värdskap där man värnar det lokala och gör det till en konkurrensfördel samt att verksamheten drivs utan negativ miljöpåverkan. Strategin konstaterar att besöksnäringen utgör en väsentlig del av den upplevelsebaserade ekonomin där kreativitet och innova-

Kanalens dag, Hjälmaré docka.

tionsförmåga är central, men konstaterar samtidigt att de enskilda verksamheterna har svårt att frigöra tid och resurser för att jobba med långsiktig utveckling. Här har de offentliga organisationerna en viktig uppgift att fylla, bland annat genom samverkan över gemensamma geografiska områden.

Sammanfattningsvis ser majoriteten vikten av goda förutsättningar för besöksnäringen. Detta ses som särskilt viktigt på landsbygden då besöksnäringen skapar lokala arbetstillfällen vilket i sin tur skapar förutsättningar för bibehållen offentlig service. Även nyttan med naturturism för kommuninvånarna belyses hos flera av organisationerna. Ett återkommande behov inom temat besöksnäring är att det ofta är nödvändigt med samverkan över region- och kommungränser för effektiv måluppfyllelse.

Landsbygdsutveckling

Samtliga organisationer har ställningstaganden kring behovet av en positiv landsbygdsutveckling. Här har Länsstyrelsen en viktig roll att spela bland annat genom genomförandet av Landsbygdsprogrammet för Sverige.

I Sörmlandsstrategin konstateras att ”service är en förutsättning för attraktiva samhällen som inte sällan även utgör en viktig social funktion, och är inte minst en utmaning att upprätthålla på landsbygderna.” Strategin kopplar samman denna utmaning med den möjlighet som finns: ”en tillgång för Sörmland är regionens varierande kultur, natur- och rekreationsvärden. Vi behöver ta tillvara dessa vär-

den som är av regional betydelse i den regionala utvecklingsplaneringen. Det gäller även havs- och vattenmiljöerna för att knyta samman hav, vatten och land bättre. Attraktiva boende- och livsmiljöer är även en viktig del i att stärka besöksnäringen. Vi ska arbeta för att upprätthålla tillgänglighet till service, inte minst i regionens landsbygder [och] bevara och vidareutveckla regionalt viktiga strukturer av kultur-, natur- och rekreationsvärde”.

Här kopplas alltså landsbygdsutveckling tydligt ihop med besöksnäringen som i sin tur bygger på bland annat kultur- natur- och rekreationsvärden. Även Region Örebro län gör denna koppling: ”skogen är en förutsättning för många småföretagare på landsbygderna med inriktning på friluftsliv och naturturism. Länet har många naturreservat, ett kulturreseervat och två nationalparker som tillsammans med omgivande natur kan användas för besöksnäring och friluftsliv”.

Även i Västmanlands RUS beskrivs ett samband mellan besöksnäring och friluftsliv, och ett attraktivt län som stärker både näringsliv och boende på landsbygden: ”år 2030 har Västmanlands län levande landsbygder med tillgång till kommersiell service. Med landsbygdsutveckling, med målet att främja hållbar tillväxt och företagande på landsbygden och samtidigt bevara och skydda miljön, skapas ett tillgängligt och attraktivt län. [...] Västmanlands läns unika naturmiljöer med våtmarker, sjöar, rullstensåsar, skog, äng, hag- och betesmarker samt kulturmiljöer görs tillgängliga och bidrar till att skapa biologisk mångfald och ett attraktivt län. [...] År 2030 har till-

Vinön. Fotograf: Leif Gustavsson

gängligheten till värdefulla natur- och kulturmiljöer ökat. Besöksnäring med attraktioner som har god tillgänglighet bidrar till ett levande län.”

På liknande sätt konstaterar Region Örebro läns RUS att ”besöksnäringen är viktig för landsbygder- nas utveckling, eftersom den skapar möjligheter för människor att bo kvar och hitta sysselsättning och inkomster” och Eskilstuna kommuns ÖP genom att ”landskap och områden på landsbygden med flera samlade natur- och kulturmiljövärden liksom andra värden för upplevelser bör särskilt beaktas för att ge en bas av attraktioner för besöksnäringen”.

Flera kommuner ser samband mellan goda förutsättningar för besöksnäring och underlag för att upprätthålla kommunal service, exempelvis i Vingåkers kommuns Utvecklings- och serviceplan: ”insatser som syftar till en god tillgång till kommersiell och offentlig service har betydelse för att skapa miljöer där det är attraktivt att bo och arbeta, starta och driva företag samt besöka som turist.” I flera kommuner pekas områden ut för landsbygdsutveckling i strandnära lägen (LIS-områden) kring Hjälmararen där flera av områdena syftar till att utveckla besöksnäringen.

Sammanfattningsvis går det att konstatera att samtliga organisationer bedömer att en av metoderna för att driva landsbygdsutveckling är att skapa goda förutsättningar för lokal besöksnäring och boende i attraktiva miljöer. Detta bör kopplas samman med andra ställningstaganden som visar på vikten av samverkan över kommun- och länsgränser för att

skapa sammanhängande goda förutsättningar. Detta då besöksnäringen sällan avgränsas av administrativa gränser och inte heller utbudet av arbetstillfällen och kommersiell service helt styrs av dessa, något som framgår av hur arbetspendlingen fortsätter att differentieras.

Maritim utveckling

Ställningstaganden kring behovet av goda förutsättningar för fritidsbåtar hanteras på olika ställen inom respektive organisations styrdokument. I Örebro kommuns ÖP anges till exempel att ”båtlivet som turistnäring ska uppmuntras och utvecklas. Farleden från Hjälmararen till Hamnplan, liksom gästhamnen med tillhörande hamnservice, ska underhållas så att kommersiell båttrafik och trafik med fritidsbåtar kan utnyttja gästhamnen i Örebro” och att ”strandkanter ska vara tillgängliga för fiske och det ska finnas sjösättningsmöjlighet för fritidsbåtar”.

Även Eskilstuna kommun tar ställning för sjösättningsmöjligheterna för fritidsbåtar i sin ÖP och konstaterar i sin Grönplan att ”det vattennära friluftslivet kan utvecklas för att bli mer tillgängligt, framförallt för de som inte har tillgång till egen båt genom till exempel uthyrning och turbåt. Det kan gynna såväl invånare som besöksnäringen i kommunen”. Arboga kommun har liknande ställningstaganden i sin ÖP.

När det gäller sjötrafik konstaterar Örebro kommun i sin ÖP bland annat att ”Hjälmararen är en tillgång för Örebro som ska värnas, bevaras och utvecklas. Idag

Hampetorps gästhamn.

består Hjälmarens sjöfart främst av småbåtstrafik för rekreation och turism. För att bevara och möjliggöra utveckling av denna sjöfart är det viktigt att småbåts- hamnar, gästhamnar och farleder sköts och under- hålls.” Vidare beskrivs Mälaren–Hjälmaren som en strategisk transportled sedd ur både tillväxt- och miljöperspektiv som i framtiden kan avlasta vägnätet från tunga transporter. Örebro kommun har också ett ställningstagande om att ”behovet av iläggings- ramper för bland annat räddningstjänstens båtar i Hjälmaren, samt behovet av tankställen ska beaktas”.

Region Västmanland ser i sin RUS att länets hamnar kan utgöra viktiga knutpunkter i godstransportsys- temet vilket även Eskilstuna kommun gör i sin ÖP: ”sjötrafiken ska värnas och ges förutsättningar att utvecklas i framtiden” varför man vill ”värna och utveckla samband och kopplingar till omgivande hamnar mellankommunalt och regionalt” samt att ”det regionala samarbetet [ska] stärkas för att nå en helhetssyn på båtleder som kompletterar de regionala kopplingar.” Både Eskilstuna och Region Västman- land vänder sig i detta sammanhang främst mot Mälaren.

Sammanfattningsvis går det att konstatera att flera organisationer nämner vikten av att det finns fungerande strukturer för fritidsbåtar, turbåtar och sjötrafik. När det gäller sjötrafik fokuserar dock vissa organisationer mer på Mälaren. För att dessa struktu- rer ska fungera finns såklart behov kring muddring, farleder och faciliteter som drivmedelsstationer och slamsugning.

Naturmiljö

På och kring Hjälmaren finns en mångfald av värde- fulla naturmiljöer som är viktiga för växt- och djurli- vet. Naturmiljöer fyller viktiga funktioner för bland annat avkoppling, rekreation, motion, sociala möten och bidrar till attraktiva livsmiljöer. Kring Hjälmaren finns både skyddade områden så som riksintresse naturvård, Natura 2000-områden, naturreservat och strandskyddsområden, men också värdefulla naturmiljöer som inte har något formellt skydd, men pekats ut i olika inventeringar, bevarandeplaner eller naturvårdsprogram.

Kring Hjälmaren finns en sammanhängande utbred- ning av lövskog, vilket gör området unikt och vär- defullt. Projektet Hjälmarens lövskogsmiljöer är ett samarbete mellan flera olika myndigheter runt Hjälmaren där en strategi har tagits fram som visar på en gemensam viljeinriktning med syfte att skapa en ekologiskt och socialt hållbar lövskogsmiljö kring Hjälmaren.

Länsstyrelserna har tagit fram regionala handlings- planer för grön infrastruktur som ska användas som underlag i olika samhällsprocesser. Grön infrastruk- tur är nätverk av natur som bidrar till fungerande livsmiljöer för växter och djur och till människors välbefinnande. I samtliga regionala handlingsplaner pekas Hjälmaren ut som en värdetrakt med särskilt högt ekologiskt bevarandevärde.

Herrfallet. Fotograf: Maria Rolf.

Länsstyrelserna ansvarar vanligtvis för att sköta skyddad natur som till exempel naturreservat, men det finns också flertalet naturreservat som förvaltas av kommuner.

I samtliga kommuners översiktsplaner ses naturmiljöerna som viktiga tillgångar som ska bevaras och utvecklas. Även vikten av gröna stråk och strukturer som binder samman olika målpunkter påtalas också. I Eskilstuna kommuns ÖP konstateras att naturen är ”grundläggande för vårt välbefinnande, vår återhämtning och vår fritid. I naturen finns stora biologiska värden som ger oss en mångfald av upplevelser, t.ex. dofter och fågelsång”. I Katrineholms kommuns ÖP finns en målbild om att ”stärka och utveckla bygdens naturmiljö och tillgänglighet till friluftsliv”.

Även i Regionernas styrdokument ses naturen som en viktig tillgång. Region Västmanland har i sin RUS ett delmål om att ”Öka tillgängligheten till värdefulla natur- och kulturmiljöer,” Region Örebro län har i sin RUS ett effektmål om ökad biologisk mångfald där andelen skyddad natur ska öka och i Sörmlandsstrategin finns ett ställningstagande om att ”bevara och vidareutveckla regionalt viktiga strukturer av kultur-, natur- och rekreationsvärden”.

Sammanfattningsvis går det att konstatera att det finns ett stort antal värdefulla naturmiljöer på och kring Hjälmarén och samtliga organisationer ser vikten av att skydda, utveckla och knyta samman naturmiljöer.

Kulturmiljö

På och kring Hjälmarén finns en mångfald av kulturmiljöer som bidrar till attraktiva livsmiljöer och besöksmål. Nio områden är utpekade som riksintresse för kulturmiljö, värdena består bland annat i herrgårdsmiljöer som Äsplunda (Örebro län) och Biby (Södermanlands län), ängs- och hagmarkslandskap samt odlingslandskap som Västermo och Tåkenön (Södermanlands län) och landets äldsta kanal Hjälmaré kanal (Västmanland och Södermanlands län). I Örebro kommuns ÖP konstateras att ”utpekade riksintressen för kulturmiljövärden ska skyddas mot sådana åtgärder som påtagligt skadar värdena såväl i området som i dess närområde. Vid exploatering eller planarbete i anslutning till ett område av riksintresse för kulturmiljövärden ska därför påverkan på riksintresset utredas.” Även Vingåkers kommuns ÖP har denna typ av ställningstaganden.

Utöver riksintresseområden finns en mängd värdefulla kulturmiljöer och kulturlandskap i form av bland annat forn- och kulturlämningar, byggnadsminnen, enskilda byggnader och större sammanhängande bebyggelsemiljöer. Flertalet kommuner har tagit fram styrdokument som pekar ut kulturhistoriskt värdefulla områden. Arboga kommun anger i sin ÖP att ”kulturarvet berättar om människors liv under flera århundraden och ger Arboga en unik identitet som är en viktig resurs för kommunens framtida utveckling”. Även Eskilstuna kommuns ÖP värderar kulturmiljön i liknande termer och gör ställningstagandet att kommunen ska ”säkra att platsens

Stora Sundby slott, riksintresse för kulturmiljövården.

historia och kulturmiljövärden ses som en tillgång och resurs”.

I Katrineholms kommuns ÖP görs ställningstagandet att ”våra natur- och kulturmiljöer utgör starka värden i landskapet som ska lyftas fram och stärkas för att skapa en hållbar och attraktiv kommun. Det finns en stark koppling mellan våra natur och kulturmiljöer, därför ska vård och utveckling av dessa områden bedrivas ur ett helhetsperspektiv. Viktiga gröna och blå stråk ska utvecklas och stärkas och den biologiska mångfalden värnas. Tillgängligheten till natur- och kulturmiljöer ska bli större utan att vi utarmar de värden som finns i landskapet”.

I Region Örebro läns RUS målas en framtidsbild upp som påminner om Katrineholms mål: ”vi använder och utvecklar natur- och kulturmiljöerna utan att värdena förstörs.” En liknande bild har Västmanlands läns RUS som arbetar för att dess ”unika naturmiljöer med våtmarker, sjöar, rullstensåsar, skog, äng, hag- och betesmarker samt kulturmiljöer görs tillgängliga och bidrar till att skapa biologisk mångfald och ett attraktivt län. [...] År 2030 har tillgängligheten till värdefulla natur- och kulturmiljöer ökat. Besöksnäring med attraktioner som har god tillgänglighet bidrar till ett levande län.”

Sammanfattningsvis går det att konstatera att det finns ett stort antal värdefulla kulturmiljöer och kulturlandskap på och kring Hjälmarén och att samtliga organisationer både värderar miljöerna i sig själva och har som mål att värna och utveckla dem både för invånare och besökare.

Vattennivå och kvalitet

Samtliga kommuner har ställningstaganden kring behovet av att uppnå en god ekologisk och kemisk status i Hjälmarén. Eskilstuna kommun anger i sin översiktsplan att ”kommunens övergripande mål för vattenkvaliteten är att det i alla ytvatten, men med särskilt fokus för Eskilstunaån, ska finnas bra förutsättningar för biologisk mångfald, möjligheter till bad, fiske och rekreation”. Arboga kommun har ett ställningstagande i sin ÖP om att ”verka för att sjöar och vattendrag håller god ekologisk och kemisk status.” I olika formuleringar anger samtliga kommuner att ”yt- och grundvattentillgången ska skyddas och nyttjas ur ett hållbart långsiktigt perspektiv” och att ”tillförsel av näringsämnen och föroreningar till sjöar, vattendrag och grundvatten ska minimeras”.

Arboga kommuns och Eskilstuna kommuns dricksvattenförsörjning sker delvis från Hjälmarén. Arboga kommun har tagit fram ett förslag på vattenskyddsområde och anger i sin ÖP att kommunen ska ”skydda dricksvattenförsörjningen från Hjälmarens råvattentäkt.”

Region Västmanland och Region Örebro läns har i sina respektive RUS:ar i princip identiska ställningstaganden kring vatten och anger att ”för att städer och samhällen ska fungera och vara attraktiva behöver flöden av exempelvis dricksvatten, livsmedel och energi fungera. Dricksvatten är vårt viktigaste livsmedel. Därför måste vi säkra försörjningen av dricksvatten med hög kvalitet till rimlig kostnad för hela länet och skydda våra vattentäkter.” Dricksvat-

Lungers udde.

ten som ett av de viktigaste livsmedlen beskrivs även i Arboga kommuns och Katrineholms kommuns ÖP.

Region Västmanland konstaterar i sin RUS att ”under senare år har vattnets ekosystemtjänster blivit allt tydligare. Åtgärder som stärker landskapets vattenhållande förmåga bidrar till minskad övergödning, bättre vattenkvalitet och ökar samhällets anpassning till ett förändrat klimat.”

Även ur ett rekreationsperspektiv finns ställningstaganden som belyser vattnets betydelse. Sörmlandsstrategin konstaterar bland annat att ”en tillgång för Sörmland är regionens varierande kultur, natur- och rekreativvärden. Vi behöver ta tillvara dessa värden som är av regional betydelse i den regionala utvecklingsplaneringen. Det gäller även havs- och vattenmiljöerna för att knyta samman hav, vatten och land bättre”.

På kommunal nivå finns ställningstaganden som belyser vattnets betydelse för friluftslivet. Katrineholms kommun beskriver i sin ÖP Hjälmar och Julita som ett ”område med särskilt goda förutsättningar för friluftaktiviteter och därmed berikande upplevelser. Område med särskilt goda förutsättningar för vattenanknutna friluftaktiviteter och därmed berikande upplevelser”.

Liknande resonemang förs i Eskilstuna kommuns grönplan med åtgärden ”utveckla vattennära friluftsliv, skärgård och öar genom att utreda bland annat fritidsfiskets och paddlingens utvecklingsmöjligheter och vilka platser som kan tillgängliggöras”. Även

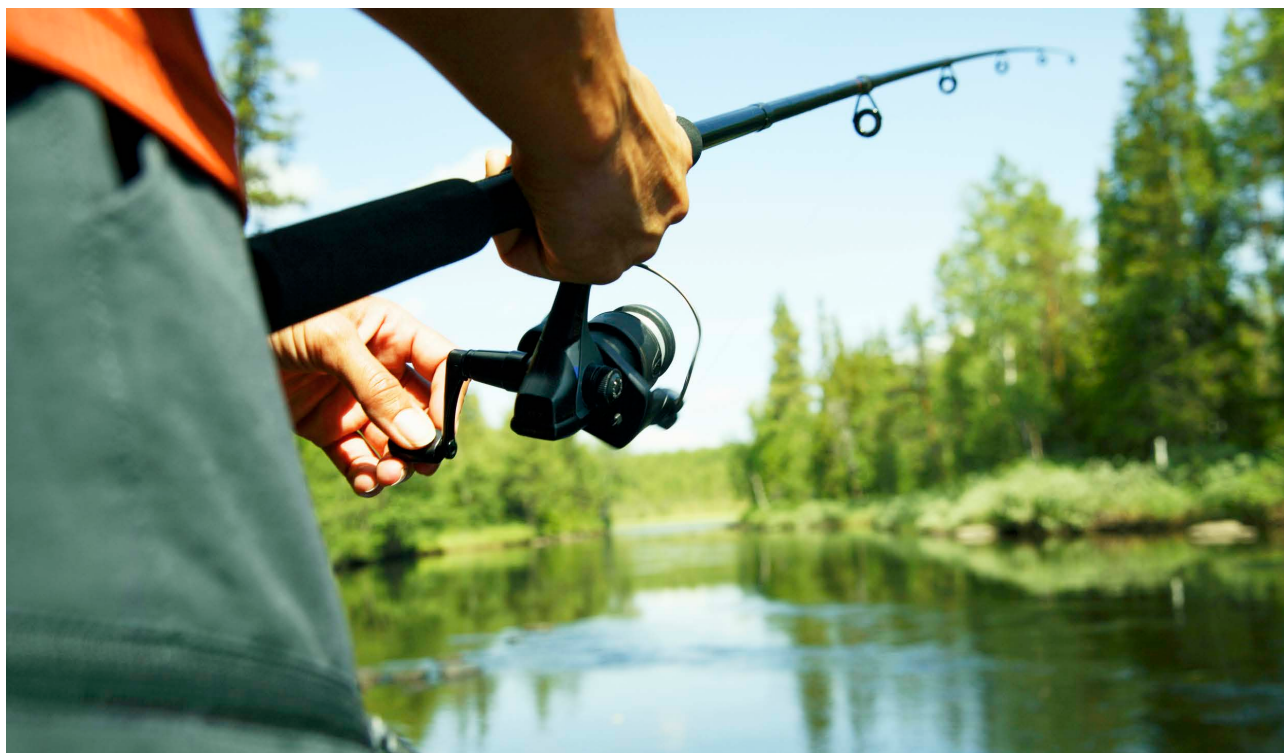
Örebro kommuns ÖP har denna typ av ställningstaganden och konstaterar bland annat vikten av sjösättningsmöjligheter för fritidsbåtar.

Sammanfattningsvis går det att konstatera att det råder samsyn kring behovet av god vattenstatus, vilket är naturligt då samtliga organisationer har att följa samma direktiv. Det är tydligt att respektive organisation ser att åtgärder för att förbättra statusen behöver ske samordnat och över hela sjön för att ge långsiktig effekt. Samsyn råder också om att dricksvatten är ett av våra viktigaste livsmedel och att dricksvattenförsörjningen är en viktig fråga att hantera utifrån klimatförändringar. Majoriteten av organisationerna har ställningstaganden som belyser vattnets betydelse för rekreation och friluftsliv.

Fiske

Länsstyrelserna har i uppdrag att genomföra Havs- och fiskeriprogrammet och även ett regionalt ansvar för fisket Hjälmar, något som bland annat innebär att företräda det allmänna intresset gällande fisk och fiskefrågor, besluta om både yrkes- och fritidsfiskets tillstånd och dispenser. Länsstyrelserna har även initierat framtagandet av en brett förankrad förvaltningsplan för fisk och fiske.

Hjälmar är utpekad som riksintresse för yrkesfiske och samtliga kommuner har ställningstaganden om att detta riksintresse ska beaktas. I Örebro kommuns ÖP finns ställningstagandet ”Hjälmar har pekats ut som riksintresse för yrkesfiske, främst för fångst

Fotograf: Håkan Hjort/Scandinav.

av gös och kräftor. Det miljöcertifierade fisket ska värnas genom medvetna åtgärder för förbättring av vattenmiljön.”

Förutom att värna yrkesfisket och att vattenmiljön ska förbättras ser både Arboga kommun, Eskilstuna kommun och Örebro kommun att fritidsfisket har en viktig roll. Eskilstuna kommun belyser fritidsfiskets betydelse för både kommuninvånare och besökare och konstaterar att ”sportfiske är en av de bredaste folkrörelserna i Sverige. I Eskilstuna kommun har även fisket blivit en framgångsrik arena för integration eftersom våra nya eskilstunabor med rötter i andra länder har kommit att uppskatta den svenska naturen.” I sin grönsplan har Eskilstuna åtgärden ”utred möjligheterna att utveckla fritidsfisket för invånare i kommunen och för besöksnäringen från land. Fritids- och sportfiske är vanliga och populära aktiviteter kopplade till friluftsliv.”

Även Arboga kommun ser kopplingen mellan fiske och besöksnäring genom att i sin ÖP konstatera att ”friluftslivet, fisket och båtlivet på Hjälmaran är stort och genererar behov av övernattningsplatser, matserveringar och camping.” Även Eskilstuna kommun ser detta samband och anger att ”det finns goda förutsättningar för sportfiske och kommunen ser positivt på en utveckling av hållbar fisketurism”.

För att det ska vara möjligt för kommuninvånare och besökare att fiska konstaterar både Örebro kommun och Eskilstuna kommun i identiska, med undantag att Örebro kommun nämner Svartån, ställningstaganden att ”alla vattendrag [särskilt Svartån] bör vara fysiskt tillgängliga för fritidsfiske av såväl fisk som kräftor. Vid planering av mark ska hänsyn därför tas till fritidsfisket. Strandkanter ska vara tillgängliga för fiske och det ska finnas sjösättningsmöjlighet för fritidsbåtar.”

Sammanfattningsvis går det att konstatera att yrkesfiskets intresse erkänns genom dess status som riksintresse och att det miljöcertifierade fisket ska värnas genom medvetna åtgärder för förbättring av vattenmiljön. Även fritids- och sportfiskets betydelse som både rekreationsaktivitet och som besöksanledning hanteras inom respektive styrdokument.

Nulägesanalys

Hjälmaren är Sveriges fjärde största sjö och sträcker sig genom tre län och fem kommuner. Hjälmaren är viktig för yrkesfiske, rekreation och besöksnäring. Runt Hjälmaren finns ett unikt och värdefullt kulturlandskap med rika lövskogsmiljöer som hyser höga naturvärden.

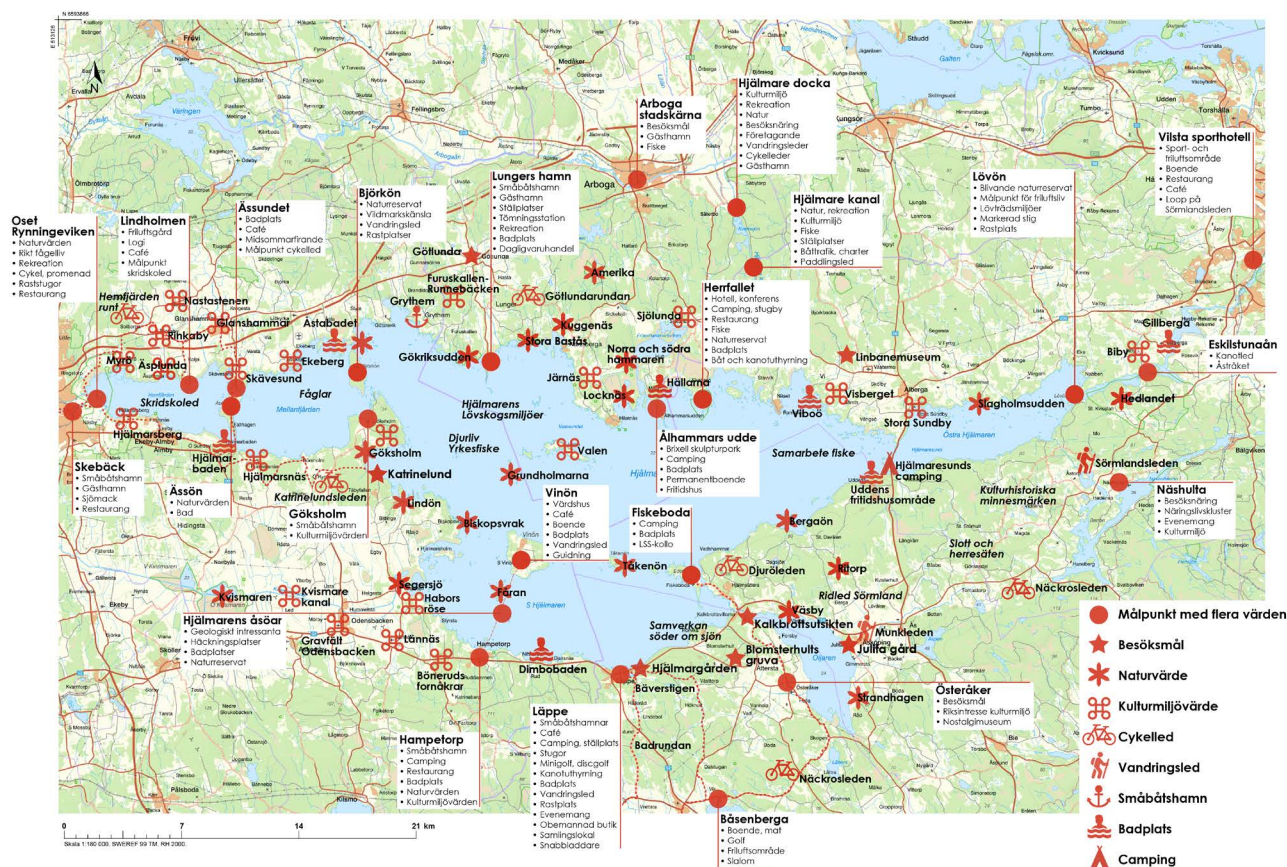
I samband med framtagande av strategin har berörda organisationer gjort en gemensam kartläggning av befintliga värden kring Hjälmaren. De värden som främst förekommer är natur- och kulturmiljövärden, men också flertalet besöksmål och leder av olika slag. Sammanställningen visar på en stor utvecklingspotential då det finns många värden kring Hjälmaren som skulle kunna kopplas samman och paketeras över kommun- och länsgränser.

Hjälmaren skapar förutsättningar för näringslivs-utveckling, tillväxt och landsbygdsutveckling i kommuner och regioner som gränsar till sjön, bland annat genom att vara en direkt resurs exempelvis fisket, jordbruket och hamnarna. Hjälmaren är även en mer indirekt, eller potentiell, resurs för besöksnäringen, både för upplevelser kopplade direkt till sjön och att området kring Hjälmaren generellt blir mer attraktivt för besökare tack vare sjön.

Vattennära miljöer är en viktig resurs i landsbygds-utveckling. Hjälmaren skapar förutsättningar för arbetstillfällen och attraktiva boendemiljöer på landsbygden. Denna utveckling är dock beroende av tillgången till lokal service, samtidigt som utveckling kring Hjälmaren i sig kan skapa förutsättningar för lokal service.

Runt Hjälmaren fanns år 2019 ca 1670 företag med 3300 anställda³, majoriteten av dessa använder inte Hjälmaren som resurs i sitt arbete vare sig direkt eller indirekt. De största branscherna runt Hjälmaren är jordbruket och byggverksamheterna. Att jordbruket utgör den största branschen är naturligt då huvudsyftet med sjösänkningen i slutet av 1800-talet var att frilägga jordbruksmark. Majoriteten av jordbruksföretagen är små och utgörs av blandade jordbruk, spannmålsodling och mjölk- och nötbönder. Jordbruket nyttjar sjön både indirekt genom jordbruksmark och mer direkt genom att använda sjöns vattenreserver för bevattning.

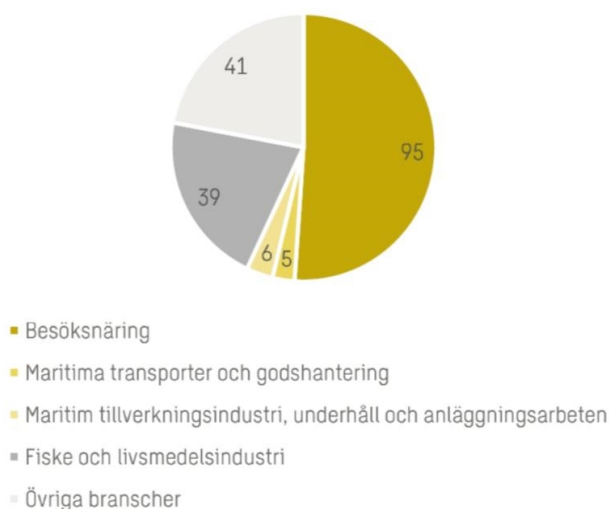
Relativt få personer är sysselsatta i någon av de branscher som är direkt beroende av Hjälmaren. De branscher som använder sig av en sjö, ett vattendrag eller ett hav som resurs för sin verksamhet brukar

Sammanställning av befintliga värden kring Hjälmaren (2021). Kartan finns som bilaga i större format.

³ Grunderna till en strategi för Hjälmaren (Sweco, 2019). Beställd av Länsstyrelsen i Örebro län.

benämnas maritima näringar. Besöksnäringen är den största maritima branschen⁴ kring Hjälmaren och sysselsätter totalt 95 personer.

Antalet sysselsatta i maritima och delvis maritima branscher kring Hjälmaren. Figur från slutrapport *Grunderna till en strategi för Hjälmaren* (Sweco 2019).

Besöksnäringen kring Hjälmaren är dock ytterst begränsad om man ser till det totala antalet sysselsatta (3 300) kring Hjälmaren. Inom besöksnäringen står restaurangverksamhet för 62 procent av sysselsättningen, 13 procent arbetar inom hotell, 12 procent inom övrigt (exempelvis museiverksamhet) och 8 procent inom konferens. Betydelsen av Hjälmaren för besöksnäringen varierar troligen från central och avgörande för en del av de hotell och stugbyar som ligger vid sjön, till i princip obefintlig för andra aktörer, exempelvis pizzerior.

Hjälmarens regionalekonomiska betydelse är begränsad. Realistiskt sett har inte Hjälmaren förutsättningar att utgöra vare sig en lokal eller regional tillväxtmotor inom klassiska maritima näringar som transporter, godshantering eller maritim tillverkning. Däremot finns en stor potential att utveckla besöksnäringen. Även om Hjälmaren i sig inte behöver vara en besöksanledning bedöms sjön ha potential att utgöra en del i en större besöksupplevelse.

Potentialen för besöksnäringen har ett samband med invånarnas upplevelse och nyttjande av sjön. Hjälmaren upplevs inte som en aktiv del i människors vardag, sjön har ingen stark närvaro i den lokala och regionala identiteten. Orsaken till detta kan både bero på att Hjälmaren inte upplevs som tillgänglig för bad, båtliv, fiske och annan rekreation och dels till att trakterna kring sjön är präglade av en annan typ av näringsliv än den som förknippas med sjöliv.

Upplevelsen av att Hjälmaren inte är tillgänglig stärks av att regioner och kommuner kring sjön

planeringsmässigt vänder ryggen mot Hjälmaren⁵, vilket bland annat kan ses i de regionala utvecklingsstrategierna och kommunernas översiktsplaner. Västmanland och Södermanland vänder sig snarare mot Mälardalen än en identifierar sig som en del av Hjälmabygden. Detta manifesteras genom den samverkan man bedriver men också genom namn som Mälardalens högskola i Eskilstuna eller Näringslivsstrategi Västra Mälardalen som Arboga äger tillsammans med Kungsör och Köping.

Det är dock möjligt att vända denna utveckling och skapa kontakt med sjön och stärka bilden av Hjälmaren som en resurs. Ett exempel där detta har skett är Oset Rynningeviken vid Hemfjärdens västra strand där Örebro kommun sedan 1990-talet har lagt stora resurser på att utveckla en tidigare oljehamn och avfallsdeponi till ett av Örebro läns populäraste rekreationsområden.

En viktig aspekt för att försöka vända utvecklingen är att medvetandegöra Hjälmaren och dess potential både i berörda organisationer och hos kommuninvånarna. Detta behöver göras både på strategisk och operativ nivå genom insatser i den fysiska miljön.

Det finns redan idag flera olika projekt, samarbeten och organisationer som arbetar med att utveckla Hjälmaren som sjö och plats, bland annat med att förbättra vattenkvaliteten, skötsel av lövskogar och besöksnäring. Frågorna som är i fokus är enskilda men ofta komplexa. Utvecklingen sker dock inte samordnat eller med den kraft som krävs för att nå full effekt och i dagsläget saknas ett övergripande samarbete eller samordningsfunktion kring till exempel friluftsliv och rekreation kring Hjälmaren. Ett första steg mot en gemensam riktning är denna övergripande strategi för Hjälmaren som rekreationsområde.

Med en ökad samordning mellan olika intressen och berörda organisationer kan Hjälmaren nyttjas på ett ekologiskt, socialt och ekonomiskt hållbart sätt. Hållbarhetens tre delar är viktiga för att Hjälmaren både ska fungera som besöksmål och vara en viktig ekologisk resurs för både människor och djur. En avgörande aspekt för att implementera strategin är att nödvändiga resurser avsätts för att driva och förvalta utvecklingen och att strukturerade former för detta finns.

Hjälmaren i ett europeiskt sammanhang

De utmaningar och möjligheter som beskrivits ovan och tidigare i strategin är på inga sätt unika för Hjälmaren utan är till stora delar gemensamma med flera stora europeiska insjöar.

⁴ Sweco har arbetat fram en branschindelning specifikt för Hjälmaren med utgångspunkt i Havs- och vattenmyndighetens definition av maritima näringar. Besöksnäring har i Swecos branschindelning fått en vidare definition som inkluderar fler branscher än hotell och restaurang.

⁵ *Grunderna till en strategi för Hjälmaren* (Sweco, 2019). Beställd av Länsstyrelsen i Örebro län.

Detta har bland annat analyserats inom ramen för ESPON 2020 samarbetsprogram⁶ och presenterats i rapporten *Lakes – spatial progress and integrated development opportunities of large lakes in Europe* (2021).

Analysen visar att det finns ett antal återkommande utmaningar och möjligheter för de stora insjöarna. Dessa kan kategoriseras under fyra olika policyområden:

- Vattenförvaltning
- Vatten- och naturvård
- Rekreation- och besöksnäringsutveckling
- Maritima transporter

De första tre policyområdena är aktuella att hantera på och kring Hjälmaren medan förutsättningarna för maritima transporter bedöms som mindre bra. Gemensamt för samtliga områden är att varken möjligheterna eller utmaningarna är möjliga att omhänderta för en ensam aktör utan förutsätter ett omfattande samarbete vertikalt och horisontellt.

I Hjälmarens fall innebär detta att ett samarbete både horisontellt inom samma organisatoriska nivå (exempelvis inter-regionalt) samt vertikalt mellan dessa olika organisatoriska nivåer (exempelvis mellan kommun, region och stat) är nödvändiga för att hantera utmaningar och för att omhänderta sjöns möjligheter.

I den analys av större europeiska insjöar som gjorts inom ramen för ESPON 2020 har ett par generella samarbetsmönster kunnat identifieras:

- Sjöcentrerade territoriella samarbeten: stödjer ofta en gemensam vision för hela området kring sjön. Utgör ofta en bra ingång och synliggör de olika organisatoriska nivåerna som samarbetar kring sjön. Denna samarbetsform saknas i dagsläget för Hjälmaren.
- Kommunala samarbeten: utgör ofta en avgörande samarbetsform för lokal utveckling och mer strategisk planering på landområdena kring sjön. Även ofta avgörande för konkreta utvecklingsprojekt inom exempelvis besöksnäring. Samarbetet Hjälmarens lövskogar och Visit Hjälmaren är två exempel på denna samarbetsform även om de inte är uteslutande kommunala.
- Internationella avtal: denna samarbetsform är vanlig vid sjöar som sträcker sig över internationella gränser. Förvaltningen av dessa sjöar är ofta fokuserade till det egna landet. Denna samarbetsform är inte aktuell för Hjälmaren.
- Vattenförvaltning: dessa samarbeten är avgörande för implementeringen av vattendirektivet

och samlar ofta en bred representation från både kommunal och statlig nivå, civilsamhälle och näringsliv. Verksamheten varierar beroende nationella regelverk. Här återfinns både Hjälmarens Vattenvårdsförbund och Hjälmarens Vattenförbund.

- Lokala utvecklingsgrupper: fungerar ofta som *bottom-up* samarbeten som exempelvis fiskeriföreningar. Dessa kan ofta börja med en sakfråga för att sedan utvecklas till något större. Här finns ett stort antal samarbeten på Hjälmaren som exempelvis Hjälmarens Fiskareförbund och andra föreningar.
- Intressegrupper: dessa grupper bildas ofta som en sammanslutning som arbetar med en enskild sakfråga, till exempel skapandet av ett naturreservat. Här finns ett stort antal samarbeten på Hjälmaren som Hjälmarens vänner och Hjälmarens båtförbund.

Generellt kan sägas att större insjöar som inte sträcker sig över internationella gränser ofta har fokus på lokala och regionala initiativ som stödjer sig på nationell lagstiftning eller på *bottom-up* initiativ.

Utifrån den mängd av oerhört komplexa relationer som en större sjö utgörs av är dock samarbetet sällan så renodlat som antyds ovan utan olika samarbeten kan utvecklas över tid med mer eller mindre klara avgränsningar mot varandra.

Ett komplext nätverk av olika samarbeten har givetvis sina styrkor, men det går även att konstatera att förekomsten av flera olika organisatoriska nivåer och gränser kring samma funktionella område gör beslutsfattandet fragmenterat och trögt. Som en motreaktion på detta uppstår ofta olika typer av samarbeten, något som har beskrivits ovan i punktlistan.

Generellt är dessa samarbetens kapacitet inte optimal, ofta beroende på att de inte resurssätts i tillräcklig omfattning eller inte har tillgång till rätt nivå av beslutsfattare. Denna typ av samarbeten begränsas även av att en sjö består av ett komplext nätverk av ömsesidigt beroende relationer som befinner sig på flera olika organisatoriska nivåer. Här blir själva mängden samarbeten och sakfrågor, och komplexiteten i dem, ett hinder för effektivitet och för en gemensam utveckling av området då ingen enskild aktör har möjlighet att omhänderta sjöns utmaningar eller möjligheter.

För att detta ska vara möjligt behöver en integrerad territoriell utveckling ske vilket bara är möjligt genom ett samarbete vertikalt och horisontellt.

⁶ Delfinansierat av europeiska regionala utvecklingsfonden och syftandes till att främja ett europeiskt territoriellt perspektiv inom utveckling och samarbete genom forskning, kunskapsförmedling och polycystudier.

Utvecklingsförutsättningar för större insjöar

För att omhänderta den potential och för att hantera de utmaningar som finns i större insjöar är det nödvändigt med ett relativt omfattande vertikalt och horisontellt samarbete. Även för denna typ av samarbete visar större insjöar, inklusive Hjälmaren, goda förutsättningar. För att ett sådant samarbete ska komma till stånd och vara framgångsrikt krävs det dock två perspektivskiften. Dessa perspektivskiften har illustrerats i den analys av större europeiska insjöar som gjorts inom ramen för ESPON 2020.

För det första måste sjön etableras som ett legitimt fokusområde för exempelvis vattenförvaltning, natur- och vattenvård, ekonomisk tillväxt, gemensamt kulturarv, besöksnäring, utveckling, friluftsliv, fiske och så vidare. Hjälmaren utgör till viss del ett legitimt fokusområde, framförallt vad gäller vattenförvaltning och natur- och vattenvård, men flera potentiellt stora teman, som exempelvis friluftsliv, besöksnäring och annan ekonomisk tillväxt, hanteras ännu inte med Hjälmaren i fokus.

Den integrerade utvecklingen som detta syftar till bör ses som ett komplement till den mer traditionella bilden av en funktionell region med en stad och dess mönster för befolkning, arbetsmarknad och ekonomi, och inte som en ersättning.

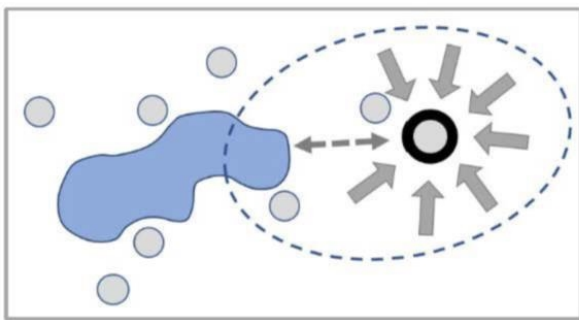
För det andra behöver planeringsuppfattningen av en större sjö som barriär ändras. Detta perspektivskifte är särskilt viktigt för sjöar som delas in i olika administrativa gränser, liksom Hjälmaren. Att Hjälmaren upplevs som en barriär i planeringen syns tydligt i respektive kommuns översiktsplan samt i de regionala utvecklingsstrategierna som i princip i samtliga fall utgår från den traditionella bilden av en funktionell region med en perifer sjö som utgör gränsen mot andra funktionella regioner.

Syftet med perspektivskiftet är att sjön ska upplevas som en katalysator för gemensam utveckling snarare än som en barriär för utveckling.

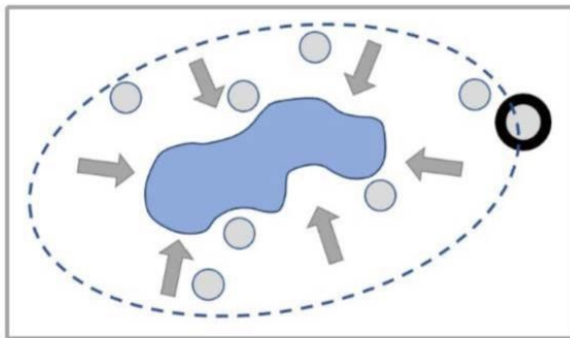
Här handlar det om att omdefiniera bilden av vad funktionella områden faktiskt är och gå från den traditionella bilden av en funktionell region med en stad och dess mönster för befolkning, arbetsmarknad och ekonomi till att se områden med gemensamma möjligheter och utmaningar istället, det vill säga att se Hjälmaren som en resurs istället för en barriär och som ett funktionellt område med samma möjligheter och utmaningar oavsett inom vilken administrativ gräns som de visar sig.

Genom perspektivskiftet blir det möjligt att åstadkomma en integrerad utveckling inom ett antal områden:

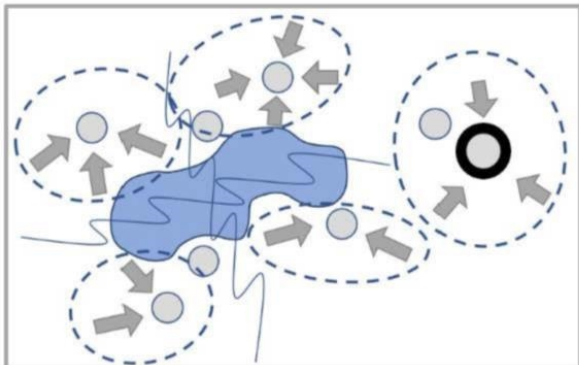
From lakes as **subordinate**

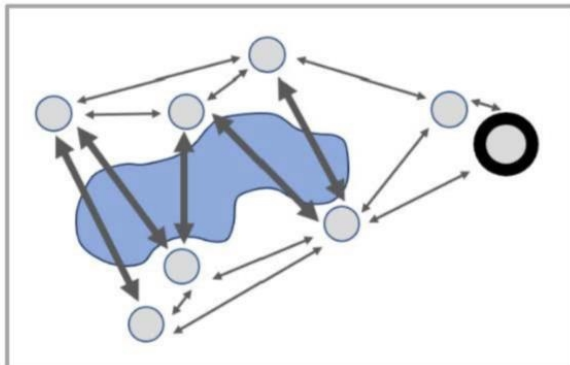
To lakes as **centres of attention**

From lakes as **barriers**

To lakes as **catalysts**

Perspektivskifte för större sjöar. Figur från rapporten *Lakes – spatial progress and integrated development opportunities of large lakes in Europe* (ESPON samarbetsprogram 2021).

- Integration mellan sjöns geografiska områden med gemensam arbetsmarknad, naturskyddsområden eller strukturer för friluftsliv.
- Integration mellan land och sjö inom den fysiska planeringen.
- Integration mellan olika policyområden och sektoriella intressen.
- Vertikal integration mellan olika organisatoriska nivåer.
- Europeisk integration mellan större sjöregioner.

Samtliga områden i punktlistan ovan är stora och tidskrävande processer. Läggs sedan sjöars oerhört komplexa relationer inom en stor mängd frågor till bilden framstår en nästan oöverblickbar process. Det blir därför viktigt att analysera behovet i det enskilda fallet och vad som bör vara ett mål och vad som är ett verktyg. Det blir även viktigt att respektera att utvecklingen är tidskrävande och att samarbetet kan behöva tillåtas växa fram under en längre tid.

För att omhänderta och hantera Hjälmarens möjligheter och utmaningar finns det ett behov av att utveckla ett horisontellt och vertikalt samarbete mellan de kommuner, regioner och länsstyrelser som ligger på och kring sjön. Målet med ett sådant arbete är att bättre kunna driva en integrerad territoriell utveckling inom vissa policyområden som landsbygdsutveckling, friluftsliv och besöksnäring. Möjlighet att utöka antalet områden finns över tid. För att detta ska vara möjligt är ett första steg att integrera de policies, styrdokument, som berörda kommuner, regioner och länsstyrelser har och på det sättet formulera en gemensam målbild över Hjälmarens framtida utveckling.

Samverkan som övergripande strategisk förutsättning

Samverkan utgör en grundförutsättning för att ett långsiktigt strategiskt arbete ska kunna ske och ge full effekt. Att berörda organisationer arbetar tillsammans är därför det huvudsakliga verktyg som finns för att den gemensamma strategin ska gå att implementera.

Målbild

Utvecklingen på och kring Hjälmarén ska ske samordnat genom en gemensam samordningsfunktion bestående av berörda offentliga organisationer. Samverkan över kommun- och länsgränser inom både policy och konkreta åtgärder ses som naturligt och kanaliseras genom den samordnande funktionen varvid synergieffekter skapas. Berörda delar av civilsamhälle och näringsliv är aktivt involverade av utvecklingen som sker på ett hållbart sätt och utifrån gemensamt uppsatta mål med djup lokal förankring.

- Samordningen på och kring Hjälmarén ska ske på ett långsiktigt hållbart sätt och utgå från gemensamt uppsatta mål inom bland annat områdena friluftsliv, landsbygdsutveckling, besöksnäring, maritim utveckling samt information och kommunikation. Att förhålla sig till olika intressen, som till exempel vattenkvalitet, vattenreglering, naturvård, kulturmiljövården är en avgörande del.
- Administrativa gränser ska överbryggas och Hjälmarén ska ses som en enhet för att möjliggöra en prioritering av var enskilda insatser ger störst effekt för helheten.
- Befintliga nätverk och samarbeten ska identifieras och stärkas genom den utökade samordningen på och kring Hjälmarén.
- Berörda delar av civilsamhälle och näringsliv ska inkluderas i utvecklingen av Hjälmarén och lokala initiativ som går i linje med uppsatta mål ska stärkas. Att skapa en övergripande form med starkt lokalt engagemang och med respekt för varandras förutsättningar är viktigt för den gemensamma samordningsfunktionen.
- Information och kommunikation kring utbudet på och kring Hjälmarén ska samordnat utifrån en helhetssyn på Hjälmarén. Här kan bland annat utflyktsmål, tillgänglighet och utbud av faciliteter beskrivas utifrån en gemensam standard och ske samordnat i relevanta kanaler.
- Ett gemensamt naturum för Hjälmarén – ett Hjälmarum – bör anläggas för att väcka och stärka invånares och besökares intresse för Hjälmarens naturmiljöer och förmedla kunskap om natur, naturvård och människors påverkan på naturen. Den gemensamma samordningsfunktionen kan exempelvis ha sin utgångspunkt inom ramen för ett gemensamt naturum. Hjälmarummet kan även utgöra en stark nod för besöksnäringen.

Utvecklingsstrategi

Utvecklingsstrategin disponeras inom åtta olika teman. Respektive tema börjar med en framtidsbild och följs sedan av ett antal ställningstaganden i punktform. Ställningstagandena ska ses som verktyg för att gå från nuläge till framtidsbild.

I utvecklingsstrategin har ingen prioritering mellan teman eller ställningstaganden gjorts. Detta är ett medvetet val då denna prioritering måste göras av respektive organisation var för sig utifrån sina egna förutsättningar, se mer under rubrik *Implementering, uppföljning och revidering av strategin*.

Övergripande vision för Hjälmarén

Utvecklingen av Hjälmarén sker på ett långsiktigt hållbart sätt och dess ekologiska och kemiska status är god. Insatser inom landsbygdsutveckling, friluftsliv, rekreation och besöksnäring samordnas och sker gemensamt över kommun- och länsgränser.

Landsbygden på och kring Hjälmarén är levande och attraktiv med goda förutsättningar för boende, etablering och service. Det breda utbudet av upplevelser på och kring Hjälmarén gör att sjön är ett välkänt besöksmål både nationellt och internationellt. Det aktiva båtlivet på sjön knyter samman både människor och landskap kring Hjälmarén.

Friluftsliv

Friluftslivet på och kring Hjälmarén är välutbyggt. Utvecklingen sker samordnat och på ett långsiktigt hållbart sätt. Friluftslivet på och kring Hjälmarén upplevs attraktivt och är tillgängligt för invånare och besökare i alla målgrupper.

- Planeringen av friluftslivet på och kring Hjälmarén ska ske samordnat över kommun- och länsgränser utifrån gemensamt uppsatta mål. Särskilt strategiska platser ska identifieras ur ett kommun- och länsövergripande perspektiv och ska bland annat stödja landsbygdsutveckling och destinationsutveckling.
- Samverkan med markägare ska ske i ett tidigt skede av planeringen av friluftslivet och är avgörande för att skapa en samsyn mellan friluftslivets intressen och enskilda markägares intressen.
- Strategiskt utpekade land- och vattenområden på och kring Hjälmarén ges skydd i form av exempelvis natur- eller kulturresevat och skapar därmed goda förutsättningar för både en ekologiskt hållbar miljö och ett rikt friluftsliv. Avgörande är att Hjälmaréns värdefulla natur- och kulturmiljöer synliggörs samordnat för att skapa ett och samma sammanhang för det rörliga friluftslivet.

Illustration av utvecklingsstrategin.

- Befintliga anläggningar för friluftsliv, som exempelvis vandrings-, cykel- och kanotleder på och kring Hjälmararen ska identifieras och om möjligt bindas samman över kommun- och länsgränser genom att förbindelser skapas. På sikt kan dessa kopplas samman med leder utanför Hjälmarmrådet.
- Etableringsförfrågningar som stärker friluftslivets förutsättningar, till exempel kring uthyrning av båtar, kanoter och cyklar, ska ses som positiva. Undantag kan dock finnas utifrån platsens specifika förutsättningar som exempelvis natur- och kulturmiljövärden eller utifrån gestaltningsskrav.

Besöksnäring

Det breda utbudet av upplevelser på och kring Hjälmararen gör att sjön är ett välkänt besöksmål både nationellt och internationellt. Destinationsutvecklingen sker hållbart samt samordnat i syfte att stärka Hjälmarens platsvarumärke.

- Vid marknadsföring och kommunikation kring besöksmålspunkter och friluftsliv på och kring Hjälmararen ska lokala entreprenörer lyftas fram och inkluderas.
- Besöksnäringens, friluftslivets och båtlivets intressen ska stärkas och tillgängliggöras genom både goda faciliteter, god kollektivtrafik och annan tillgänglighet på land och till sjöss till strategiskt viktiga platser. Planering och bedömning av vilka platser som är strategiskt viktiga ska ske samordnat över kommun- och länsgränser.
- Känsliga miljöer, olämpliga för mer omfattande besöksnäring och friluftsliv, ska identifieras och beaktas.
- Etableringsförfrågningar som stärker besöksnäringens förutsättningar, till exempel etablering av ställplatser, boendeanläggningar, uthyrning av båtar, kanoter och cyklar, ska ses som positiva. Undantag kan dock finnas utifrån platsens specifika förutsättningar som exempelvis natur- och kulturmiljövärden eller utifrån gestaltningsskrav.
- Information om befintligt stöd för affärsutveckling och produktutveckling inom besöksnäringen kring Hjälmararen ska samlas och ske samordnat.
- En marknadsanalys för Hjälmararen som besöksmål ska tas fram där både basutbud och dragare på och kring Hjälmararen identifieras.
- Marknadsföring och kommunikation kring Hjälmararen som besöksmål ska ske samordnat och utifrån premissen att besöksnäring ska ske på ett långsiktigt hållbart sätt. På sikt bör samverka med relevanta aktörer för att stärka Hjälmararen som besöksmål även för internationella besökare.

Paddling i närheten av Hedlandets naturreservat.

Landsbygdsutveckling

Landsbygden på och kring Hjälmarén är levande och attraktiv med goda förutsättningar för både etablering och inflytt och därmed bibehållen eller utvecklad service. Hjälmarén stärker närliggande byar och samhällen genom att utgöra en attraktiv miljö. Synergieffekter och förstärkande processer uppstår kontinuerligt då lokalt näringsliv och civilsamhälle stärker utvecklingen av Hjälmarén genom både aktiviteter och attraktiva miljöer och vice versa.

- Hjälmarén ska ses som en resurs för lokal utveckling genom exempelvis fortsatt produktion av livsmedel och livsmedelsförädling och en brett definierad besöksnäring som bidrar till arbetstillfällen på landsbygden kring sjön. På så sätt bidrar Hjälmarén även till att stärka kopplingen mellan stad och land.
- Initiativ från lokalt civilsamhälle och näringsliv ska på ett tydligt sätt inkluderas och beaktas i samordningen av Hjälmarens övergripande utveckling. En viktig del i samordningen är att skapa förutsättningar för lokalt civilsamhälle och näringsliv att utvecklas både tillsammans och var för sig.
- Samverkan över kommun- och länsgränser och mellan offentlig, civil och kommersiell sektor ska ske kontinuerligt utifrån en gemensam grundsyn för att stärka nyetableringar och inflyttningar på landsbygden på och kring Hjälmarén.

- Lokala initiativ och samverkan mellan bygderna samt mellan bygder och städer bör stödjas och ges goda förutsättningar, till exempel genom att samordna och synliggöra offentligt stöd till lokala utvecklingsinsatser på och kring Hjälmarén.
- Vid planering för friluftsliv och besöksnäring ska det lokala perspektivet beaktas för att skapa förutsättningar för synergieffekter.

Maritim utveckling

På och kring Hjälmarén finns en välutbyggd infrastruktur och goda förutsättningar för både fritidsbåtar och kommersiell turtrafik. Hjälmarén har ett gott och attraktivt rykte bland fritidsbåtsägare. Båtlivet bidrar aktivt till att knyta samman både människor och landskap kring Hjälmarén.

- Båtlivets förutsättningar på och kring Hjälmarén ska stärkas. På strategiska platser bör det exempelvis finnas hem- och gästhamnar, båtdrivmedelstationer, ilägningsplatser samt kajer för turbåtar. Vid dessa platser bör det finnas information om möjliga besöksmål samt information om förutsättningarna för ankring vid dessa.
- Farlederna ska vara välunderhållna och vara uttryckade i tillräcklig omfattning. Det är även viktigt att regelverket och ansvarsfördelningen kring detta är tydligt.

Läppe hamn.

- Hjälmare kanal är strategiskt viktig som farbar länk mellan Hjälmarens och Mälaren.
- Det ska finnas goda förutsättningar för turtrafik på Hjälmarens.
- Sjökortet över Hjälmarens ska uppdateras genom sjömätning av farleden och strategiskt viktiga områden.
- Samarbetet med närliggande kommuners gästhamnar, exempelvis Västerås och Kungsör, och med båtclubbarna på Hjälmarens ska stärkas, inte minst ur ett destinationsutvecklingsperspektiv.
- Landskapet på och kring Hjälmarens ska utgöra en landskapsekologiskt och produktionsmässigt väl fungerande lövskogstrakt, som utgör en positiv faktor för lövproduktion, naturvård, vattenkvalité, folkhälsa och sociala värden.
- Ökad samverkan behövs mellan vattenregleringen och naturvärden knutna till Hjälmarens stränder, grunda vikar och sjösänkingsområden.
- Marknadsföring och kommunikation kring naturmiljöer som besöksmål ska ske samordnat och enhetligt över kommun- och länsgränser med naturvärdenas behov som utgångspunkt.

Naturmiljö

På och kring Hjälmarens finns en rik biologisk mångfald och både växter och djurs livsmiljöer utvecklas hållbart. Naturvärdena utgör även stora tillgångar för den attraktiva landsbygden, friluftslivet och besöksnäringen på och kring sjön.

- Skydd av områden med höga naturvärden ska ske samordnat över kommun- och länsgränser.
- Det är viktigt att verka för att sammanhängande grönstråk mellan olika naturområden bevaras och utvecklas för både växter, djur och människors behov. Dessa strukturer bör rymma förutsättningar för både människors rekreation, friluftsliv och rörelser mellan olika målpunkter samt ekologiska funktioner.

Kulturmiljö

De värdefulla kulturmiljöer och kulturlandskapet på och kring Hjälmarens som på olika sätt berättar sjöns och platsens historia har utvecklats och utgör populära besöksmål för både invånare och besökare.

- Särskilt viktiga kulturmiljöer på och kring Hjälmarens ska identifieras och kartläggas. I detta arbete ska respektive markägares utvecklingsvilja undersökas.
- I samarbete med markägare och lokala aktörer kan kulturmiljöerna tillgängliggöras för att visa Hjälmarens historia, dess betydelse för närliggande orter och den kulturhistoriska kontinuiteten.

Stora Bastås, naturreservat.

teten samt för att skapa intressanta målpunkter längs exempelvis cykel- och vandringsleder. På så sätt kan besöksanledningar på och kring Hjäl-maren stärkas.

- Marknadsföring och kommunikation kring kul-turmiljöer som besöksmål ska ske samordnat och enhetligt över kommun- och länsgränser.
- Samverkan med berörda markägare, Läns museer, mellan kommuner, regioner och länsstyrelser samt exempelvis hembygds- och samfällighets-föreningar är avgörande för utveckling och till-gängliggörande av kulturmiljöer.

Vattennivå och kvalitet

Hjälmarens ekologiska och kemiska status är god och tillförseln av näringsämnen och föroreningar har minimerats. Yt- och grundvatten i Hjälmarens är skyddat och nyttjas på ett långsiktigt hållbart sätt. Dricksvattenförsörjningen från Hjälmarens råvatten-täkt är skyddad.

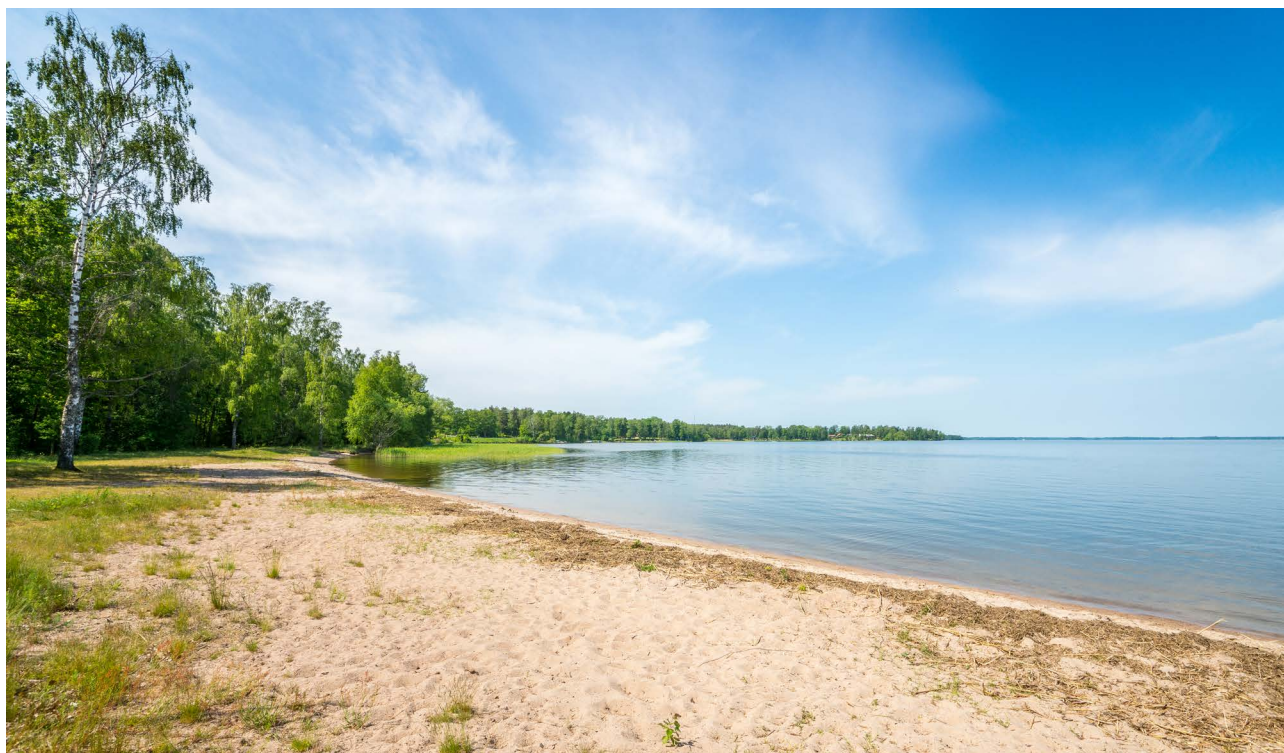
- Samverkan över kommun- och länsgränser sker kontinuerligt utifrån gem samma mål för att följa miljö kvalitetsnormerna samt nyttja yt- och grundvattnet på ett hållbart sätt.

- Berörda parter arbetar samordnat för att skapa förutsättningar för att gällande vattendom upprätthålls.

Fiske

Yrkesfisket på Hjälmarens är välmående och genere-rar både lokala arbetstillfällen samt upplevelsevärden för besökare, bland annat genom de välkända varu-märkena Hjälmargin och Hjälmarkräfter. Sportfiske och fisketurism på och kring Hjälmarens har goda förutsättningar och attraherar både invånare och besökare.

- Riksidresset för yrkesfiske, främst för fångst av gös och kräfter, beaktas och det miljöcertifie-rade fisket värnas genom medvetna åtgärder.
- Förutsättningar för förädling och försäljning av lokala fångster finns på strategiska platser runt Hjälmarens.
- Marknadsföring av varumärkena Hjälmargin och Hjälmarkräfter sker samordnat och som en del i att bygga upp en lokal matidentitet.

Dimbobaden.

